

BİRİNCİ OTURUM:
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İSLAM ÜLKELERİNDE EĞİTİMİN
TARİHÇESİ VE İNSANLIĞA KAZANIMLARI

Oturum Başkan: Prof. Dr. Ümit MERİÇ, İstanbul Üniversitesi (E.)

Nijeryalı Müslümanların Eğitimi

Prof. Munzali Jibril

Libya Öğretim Tarihi Üzerine

Cuma Mustafa el-Fituri

Tunus'ta Eğitim Sistemi

Dr. Abdüsselam el-Mseddi

Kamerun'da Eğitim Tarihi ve İnsanlığa Katkıları

Hamadou Adama

Mali'de Etkin bir İslami Eğitime Doğru

Dr. Muhammed Hamadikinane Maiga

NIJERYALI MÜSLÜMANLARIN EĞİTİM

Prof. Munzali JİBRİL

Bayero Üniversitesi

Tarihi Arka Plan

Nijerya, Kuzey ve Güney Bağlı Devletler birleştiğinde, 1914 yılında ortaya çıktı. Bu tarihten önce otonom topluluklar, şehir devletleri, krallıklar ve ya kuzeyde Kanem-Bornu İmparatorluğu ve Sokoto Halifeliği, Güney Batıda Oyo İmparatorluğu, Güney sahilinde Benin İmparatorluğu ve Nijer Delta Krallıkları gibi İmparatorluklar olarak çeşitli unsurlar var olmuştur. Portekiz gemilerinin Hindistan yolu üzerindeki Batı Afrika sahiline tesadüfen uğramaları üzerine modern zamanlarda Avrupa ile ilk temas 15. yüzyılda meydana gelmiştir. Portekizliler, tüm sahil boyunca ticaret merkezleri kurmuşlardır ve özellikle Benin Krallığı ile ticari ve diplomatik ilişkilerde bulunmuşlardır. Britanyalılar dâhil diğer Avrupalı tüccarlar ticarete katılmışlardır. Amerika'nın keşfedilmesi ve oraya yerleşilmesiyle birlikte ürün ticareti, yerini köle ticaretine bırakmıştır.

Nijerya'da kurulan ilk resmi Batı tarzındaki okul 1842 yılında Badagry'deki Kilise Misyonerlik Okulu olmuştur. Başlangıçtaki İngilizce öğretimi büyük ölçüde Avrupalı misyonerler ve Afrikalı özgürlüğüne kavuşmuş köleler tarafından yapılmıştır. Misyonerler her zaman, Britanya koloni kontrolü ile sonuçlanan olaylarla birlikte sırasıyla konsüller ve silahlı küçük tekneler tarafından izlenen tüccarlardan sonra gelmişlerdir. 19. yüzyıla yaklaşırken özellikle günümüzdeki Güney Nijerya'nın tüm bölgeleri, Britanya koloni kontrolü altındaydı. 20. yüzyılın dönümünde Kaptan, daha sonra Lord, Lugard, daha sonra toplu olarak Kuzey Nijerya'nın Bağlı Devletleri haline gelmiş olan Sokoto Halifeliği ve Kanem-Bornu İmparatorluğunun yöneticilerini ve diğer küçük kabileleri zor kullanarak kontrol altına almışlardır.

Britanyalılar, 1914 yılında Kuzey ve Güney Nijerya Bağlı Devletlerinin birleştirilmesiyle Nijerya olarak adlandırılan koloni devletini bu şekilde kurmuşlardır. 1960 yılında Nijerya'ya bağımsızlık verilmiştir.

Nijerya'daki Müslümanlar, çoğunlukla Kuzey ve Güney Batıda yaşamaktadırlar. Britanya koloni politikası başlangıçta Nijeryalılara eğitim sağlamamıştır. Bu yüzden, biraz okuryazarlık ve matematik bilgileri vermek için okular açan kişiler Hristiyan misyonerler olmuştur. Bu eğitim teşebbüsünün te-

mel amacı güvenli şekilde Hristiyanlığa geçiş yapmaktır. Bu misyoner okulları, koloni hükümetinden parasal destek almışlardır. Hristiyan misyon okulunda ücretsiz alınan eğitim, Hristiyanlığa dönüştürme anlamı taşıdığı herkesçe bilinen bir sonuç olmuştur. Özellikle Kuzeydeki Müslümanlar bu yüzden veba gibi Batı eğitiminden kaçınmışlardır. Korkularını ele almak amacıyla koloni hükümeti daha sonra kendi politikasını değiştirdi ve çok sınırlı ölçekte Kuzeydeki ayrıcalıklı çocuklarda seçilen birkaç kişiye eğitim verme yoluna gitti. Okulların ve müfredatın kıyafet yönetmeliği, Müslümanların İslami değerlerini korumak için dikkatli şekilde tasarlanmıştır. Ancak, bu ihtiyati adımlara rağmen Nijeryalı Müslümanlar arasında Batı eğitimi şüphesi güçlü şekilde kalmıştır. Durum böyle olunca hem Kuzey hem de Güney Batıdaki kendi Hristiyan akranelerinden daha geri kalmaları neticesini doğurmuştur. Güney Batıda, Batı eğitimi alan Müslümanların ilk nesillerinden oldukça fazla kişi Hristiyanlığa geçiş yapmıştır. Böylece kendi topluluklarının korkularından bazıları kanıtlanmıştır. Bunun kanıtı Peter Yusuf gibi karışık isimlerin bolca bulunmasıdır. Bu durum şunu göstermektedir; ismin sahibi Hristiyan olması na karşın, babası veya büyükbabası Müslüman idi.

Batı eğitimini alma hususunda Müslümanların bu isteksizliği, kendi Hristiyan komşuları ve oldukça geri kalan Müslümanlar arasında büyük bir uçurum oluşturmuştur. Bunun nedeni, yararları görülen Batı eğitimini erkenden alma şansını bulanlar ve çocuklarını okullara kaydettirmeyi sürdüren kişiler olmuştur. Diğer taraftan daha geç başlayanlar, çoğunlukla Müslümanlar, sayıca çok azdır ve bu yüzden ileri eğitim almış kendi arkadaşlarını hala yakalayamamaktadırlar.

Nijerya'da Dini Eğitim

Dini eğitim genellikle çocukların ebeveynlerinin seçtiği dine göre devlet okullarında verilmektedir. Müslümanların ağırlıklı olarak bulunduğu bölgelerde İslami Dini Bilgiler ilk ve ortaokullarda öğretilmektedir ve Hristiyanların ağırlıklı olarak bulunduğu bölgelerde Hristiyan Dini Bilgiler ilk ve ortaokullarda öğretilmektedir. Karışık bölgelerde veya okullarda, iki farklı sınıfta eş zamanlı olarak her iki dinin bilgileri öğretilmektedir ve çocuklar genellikle kendi ebeveynlerinin dininin öğretildiği sınıfa gitmektedirler. Ancak, dini münakaşaya girmekten kaçınma arzusunda olan ve iki farklı dini öğretme maliyetinden kaçınan bazı özel okullar, dini eğitime yer vermemektedirler.

Batı tarzı okullarda verilen dini eğitime ilaveten çoğu Müslüman ebeveyn, dini müfredatın içeriği ve kapsamının Batı tarzındaki okullarda yetersiz olduğunu düşündüklerinden akşamları veya hafta sonları çocuklarını İslamiyya'da (medrese) dini eğitim almaları için göndermektedirler. Bazı Kuzey bölgelerdeki milyonlarca çocuk, Batı tarzı okullardan mahrum kalmakta ve yalnızca medrese tarzı eğitim almaktadır. Kuzeydeki tek Müslüman devlette,

medreselere kaydedilen çocukların sayısı neredeyse Batı tarzı okullara kaydedilenlerle aynıdır.

Nüfus ve Demografik Yapı

2006 nüfus sayımı verilerine göre Nijerya'nın şu anki nüfusu 140,003,542 kişidir. Bu sayının 71.709.859'u (51,2%) erkek ve 68.293.683'ü (48,78) kadındır. Nijerya'daki nüfus yapısı yüksek doğum oranı, hızlı nüfus artışı ve düşük yaşam beklentisini ifade eden geniş tabanlı gösterilen ve genişleyen piramit olarak bilinen gelişen ülkelerin tipik modelini izlemektedir. 26 yaş ve yukarıdaki insanlar nüfusun yalnızca %40'ını oluşturmaktadır. 0–25 yaş arasındaki genç insanlar nüfusun %60'ını oluşturmaktadır. 2003 yılında nüfusun %53'ünün kırsal alanlarda ve %47'si şehir bölgelerinde yaşadığı düşünülmektedir.

Nüfusun Dini Dağılımı

CIA internet sitesine göre Müslümanlar Nijerya nüfusunun %50'sini, Hristiyanlar %40'ını ve yerel inançlara mensup olanlar geri kalan %10'u oluşturmaktadırlar. Ancak Hristiyan olan Nijerya eski Cumhurbaşkanı'nın Müslümanlar ve Hristiyanların her birinin nüfusun %50'sini oluşturduğunu düşünmesine karşın İslami İşlerden Sorumlu Nijerya Yüksek Konseyi, Müslümanların aslında nüfusun %65'ini oluşturduğunu tahmin etmektedir. Ankette sorular arasında dinin de bulunduğu son kabul edilen nüfus sayımına göre, 1963 nüfus sayımı sırasında, Hristiyanlar nüfusun %34,5'ini ve diğer dinlerin mensupları %18,3'ü oluştururken Müslümanlar nüfusun %47,2'sini oluşturmaktaydı. Hem İslam'ın hem de Hristiyanlığın geleneksel dinlerin bağlılarını kazanmaya devam ettikleri 1963 yılına kadar kanıtlanmaktaydı. Fakat maalesef, din ve etnik özellik, hassasiyetinden dolayı anlaşmazlık nedeniyle nüfus sayımı anketinden çıkarılmıştır ve 1973 nüfus sayımı reddedilmiştir. Bu yüzden herkesçe kabul edilen tek durum, Nijerya'da Hristiyanlar ve diğerlerinden daha fazla sayıda Müslüman'ın olduğunu yönündedir. Müslümanların çoğu Kuzey ve Güney Batıda yaşamaktadır.

Coğrafi Konum

Wikipedia'ya göre Nijerya, batıda Benin Cumhuriyeti, doğuda Çad ve Kamerun, kuzeyde Nijer ile kara sınırlarını paylaşan bir Batı Afrika ülkesidir. Güneyde Gine Körfezi'nde sahili bulunmaktadır ve kuzey doğuda Çad Gölünde sınırı bulunmaktadır. Ülkenin coğrafi koordinatları 10°00_N, 8°00_E'dir. Nijerya'nın yüz ölçümü 923,768 kilometrekaredir. 13,00 km²'si sularla kaplıdır.

İdari Yapı

Nijerya, 36 eyalet, bir Federal Başkent Bölgesi ve 774 Yerel Hükümet Bölgeleri ile birlikte üç kademeli bir federasyon olarak yönetilmektedir. Eya-

letler, Seçilmiş Eyalet Valileri ve Eyalet Meclisleri tarafından yönetilirlerken, Yerel Hükümet Bölgeleri seçilmiş Yerel Hükümet Konseyleri tarafından yönetilmektedir. Federal düzeyde bir seçilmiş Yönetici Başkan ve seçilmiş iki yasama meclisli bir Millet Meclisi bulunmaktadır. Geleneksel şefler hala hüküm sürmektedir, fakat idari güçleri azdır veya hiç yoktur.

İdare ve Ekonomide Müslümanların Durumu

Batı eğitiminde göreceli şekilde geri kalmışlıkları nedeniyle Müslümanlar, meslek alanlarında ve devlet hizmetlerinde alt düzeyde temsil edilmektedirler. Ancak hassas politik atamalarda, mümkün olduğu kadarıyla, pozisyonları tüm etnik, coğrafi ve dini gruplar arasında eşit tutmayı sağlayan yürürlükte yasalar bulunmaktadır. Fakat tipik Nijerya mesleklerinde kuzeyliden ziyade güneyli birinin olma ihtimali ile Müslüman'dan ziyade Hristiyan birinin olma ihtimalinin daha fazla olduğunu söylemek hala bir gerçektir.

Ekonomik durum açısından inanılmaz derecede fazla zengin Müslüman (ve Hristiyan) bulunmaktadır, fakat anket verileri ülkedeki en fakirlerin ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı bölgelerde (ülkenin kuzeydoğusu ve kuzey batısı) olduğunu göstermektedir. Maalesef, fakirlik sınırının (günde 1 dolar) altında yaşayan 65–70 milyon Nijeryalının çoğu Müslüman'dır. Fakir Müslümanların çoğu geçimlerini çiftçi ve şehirde vasıfsız işçi olarak sürdürmektedir, ülkenin Müslüman bölgelerinin çoğunluğu (Lagos hariç, yerli halkının çoğu Müslüman'dır), en az endüstrileşmiş yerlerdir. Ülkenin en endüstrileşmiş bölümü olan Lagos'ta ise işletmelerin çoğu gayrimüslimlerin elindedir.

Üretilen Mallar ve Kişi Başına Milli Gelir

Nijerya'daki imalat faaliyeti gıda, meşrubat, tekstil, ayakkabı, motor montaj tesisleri ve plastikleri içermektedir. Nijeryalıların imal ettiği mallar, tüm Batı Afrika alt bölgesi ve yukarısında yüksek talep görmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsılaya endüstrinin katkısı 2004 yılında %56,9 olarak tahmin edilmişti, fakat 1995 yılından itibaren işgücünün sadece %22'si istihdam edilmiştir. Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsılanın (satın alma gücü paritesi) 2006 yılında 1500 dolar olduğu tahmin edilmiştir.

Eğitim: Genel

Genel okuryazarlık seviyesi 2005 yılında %70,7 olarak tahmin edilmiştir, fakat erkekler kadınlardan daha fazla okuryazarlık seviyesine sahiptir (%77,85'e karşı %63,8).

Aderinoye'ye göre (2007), okullara kaydedilmesi düşünülen 42,1 milyon olan ilkokul çağındaki grubun yalnızca %53'ü gerçekte kaydediliyor ve 33,9 milyon olan ortaokuldaki grubun yalnızca %18,8'i gerçekte kaydediliyor. Bu yüzden 27,5 milyon ortaokul çağındaki çocuk okul dışında kalırken 19,8 milyon ilkokul çağındaki çocuk okul dışında kalmaktadır.

Nijerya yüksek eğitim sistemi, aşağı yukarı 1,4 milyon kayıtlı öğrencisi, gelişmiş ve iyi eğitim veren yüksek fakülteleri ile Sahra Atlı Afrika'da en büyük olanlardan biridir. Ancak, bu görünüşteki yüksek kayıt sayısı, üçüncü yaş grubunun sadece yaklaşık %8'ini temsil eder ve ne yazık ki bu oran, eksik ve gelişme halindeki kendi kritik yeteneklerinin dışında Nijerya'yı kaldırmak için çok küçüktür. 2007 yılından itibaren Nijerya yüksek eğitim alanı, 89 üniversite, 57 politeknik okul, 90 uzmanlaşmış fakülte ve monoteknik okul ve 72 eğitim fakültesini kapsayan 308 kurumdan oluşmaktadır. Kurumların yaklaşık %80'i devlete aittir ve geri kalan %20'lik kısım ise özel sektöre aittir.

Eğitim ve Cinsiyet

Nijerya nüfusu kadın ve erkekler arasında hemen hemen eşit olarak bölünmesine rağmen (2006 yılı nüfus sayımı rakamlarına göre %51,2 erkek ve %48,78 kadın), diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, kadınlar tüm alanlarda eğitime kayıt yaptırmaya açısından ve de eğitim kurumlarının, özellikle üçüncü derecedeki kurumların kadrolarında bulunma açısından ne yazık ki yetersiz düzeyde temsil edilmektedirler. İlkokul seviyesinde erkek çocukların sayısı %55,5 iken, kız çocuklarının sayısı %44,5'tir. Bu fark, ortaokul seviyesinde kayıtlı erkek çocukların sayısı %52,9 ve kız çocuklarının sayısı %47,1 olarak az da olsa daralmaktadır. Üniversite seviyesinde kayıtlı erkek öğrencilerin sayısı %70 ve kız öğrencilerin sayısı %30'dur.

Ancak, bu kız öğrencilerinin çoğu Güzel Sanatlar, Eğitim, Sosyal Bilimler ve Tıp alanlarındaki derslere devam etmekteydiler. Kızlar, Mühendislik ve kuramsal bilim derslerinde yetersiz oranda temsil edilmekteydiler. 1999/2000 eğitim yılında politeknik okullar %40 oranında kız öğrenci kaydına ulaşmıştır, fakat üniversitelerdeki derslere göre politeknik okullardaki yeni derslerde daha iyi temsil edildiklerinin görülmesine karşın kızların çoğu, teknoloji bazlı derslerden ziyade sekreterlik ve ikram servisi derslerinde kayıtlıydılar. 1999/2000 yıllarında Eğitim Fakültelerinin, üçüncü derecedeki kurumlar arasında %53'lük en yüksek kız öğrenci kayıt oranına ulaştıkları görülmüştür, fakat üçüncü derecedeki kurumların en az tercih edilen türü olan Fakülteler bağlamında olduğu da göz önünde tutulmak zorundadır ve bu yüzden buraları, eğitim olarak geri kalmış kızların toplanma yeri olmuştur. Üç tip kurumdan alınan tüm rakamlar birleştirildiğinde (gerçekte Politeknik okullar ve Eğitim Fakülteleri bazında 1999/2000 yıllarından ziyade 1989/99 gibi farklı bir akademik yıl ile ilgili olarak Üniversiteler için rakamlar), kız öğrencilerinin birleştirilmiş ortalaması %38'dir.

Akademik kadroya kadınların katılımı, kayıtlardakinden bile daha azdır. 1989/99 yıllarında Federal Üniversitelerde kadınlar, ortalama olarak tüm akademik kadronun sadece %13'ünü oluşturmaktaydılar, fakat bu ortalama, yönetim seviyelerinde ciddi şekilde yetersiz temsil edilmeyi gizlemektedir (Profe-

sörlerin ve Doçentlerin sadece %4'ü, Kıdemli Okutmanların sadece %10'u ve Asistan Okutmanların sadece %15'i kadındı). Öğrenci kayıtlarının durumu böyle olduğuna göre kızlar, Güzel Sanatlar, Sosyal Bilimler ve Eğitim Fakültelerinde üst düzeyde temsil edilme eğilimindedirler ve kuramsal ve uygulamalı bilim Fakültelerinde alt düzeyde temsil edilmektedirler.

1999/2000 yıllarında Eğitim Fakültelerinde akademik kadrodaki kadınların sayısı sadece %22 idi. Politeknik okullarla ilgili olarak rakamlar mevcut değildir, fakat Federal Üniversiteler ve tüm Eğitim Fakülteleri için rakamlar birleştirildiğinde, kurumların akademik kadrosundaki birleştirilmiş ortalama kadınların oranı %16'dır.

Müslüman kadınların durumu, bu ortalama rakamların gösterdiğinden bile daha kötüdür. Örneğin Kuzeyli olan ilk Müslüman kadın profesör sadece son beş yıl içerisinde pozisyon elde etmiştir ve tüm 19 Kuzey Eyaletinde olan kadınlardan pozisyon elde edenlerin sayısı hala beşin altındadır. Güneyli Müslüman kadınlar 50 yıldan daha fazla bir süredir bu işlerle uğraştıklarından burada öndedirler, fakat Hristiyan akranlarıyla karşılaştırıldıklarında hala geri durumdadırlar.

Devlet ve Özel Eğitim

Daha önce belirtildiği üzere Nijerya'daki üniversitelerin %80'i devlete aittir. Fakat eğitim basamağının alt kademelerinde eğitim verenlerin devletten daha çok özel sektörde olduğu görülmektedir. Hristiyan misyonerler ve topluluklar, az bir ücret talep eden fakat üstün sonuçlar veren iyi okullar zincirini kurmada ve sürdürmede çok iyi durumdadırlar. Bu, Müslümanlar ve Hristiyan öğrenciler ve yurttaşlar arasındaki uçurum daraltılacaksa ve ortadan kaldırılacaksa Müslümanların büyük oranda imrenmeleri gereken bir durumdur. Benzer şekilde Nijerya'da şu ana kadar kayıtlı bulunan özel üniversitelerin çoğu Hristiyan misyonların elindedirler veya onlar tarafından finanse edilmektedirler, fakat bunların sadece dört tanesi Müslüman bireyler veya organizasyonlar tarafından finanse edilmektedir. Yine, sayıca en güçlü dini grup olarak modern Nijerya'da hak etmiş olduğumuz yeri alırsak bu durumun tersine dönmesi gerekmektedir.

Referanslar

1. Aderinoye, Rasheed (2007): Afrika Yüksek Eğitim İşbirliği Üzerine Araştırma Önerisi
2. Ajayi, J. F Ade (1965): **Nijerya'da Hristiyan Misyonlar:1841–1891** Longman, Londra
3. www.indexmundi.com
4. www.wikipedia.com

LIBYA ÖĞRETİM TARİHİ ÜZERİNE

Cuma Mustafa El-FİTŪRÎ

El-Murakkıb Üniversitesi, Libya

Çeviren: Muharrem Hilmi ÖZEV

Çok Şefkatli, çok merhametli Allah'ın adıyla...

Hamd Allah'a... Salât-ü selam yaratılanların en şereflişi Muham-med'e....

Bu makale Büyük [Libya] Cumhuriyeti'nde geleneksel ve modern eğitim tarihi ile ilgili bir sunumdur.

Coğrafi Konum

Libya Kuzey Afrika'da 16,32 derece boylam ve enlemleri üzerinde yer almaktadır. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Mısır, batısında Tunus ve Cezayir, güneyinde ise Çad, Sudan ve Nijer tarafından sınırlandırılmıştır.

Nüfus

2005 yılında yapılan son sayımlara göre Libya'da nüfus altı milyon kişi olarak belirlenmiştir.

Alan

Libya'nın yüzölçümü 2.000.000 kilometrekareye yaklaşmaktadır. Akde-niz sahilleri yaklaşık 1900 kilometredir.

İklim

Libya'da iklim tipik bir orta-güney Akdeniz iklimidir. Yazları sıcak ve kuru, kışları serin ve yağışlıdır.

Tarımsal Üretim

Libya buğday ve arpa üretimine ek olarak hurma, üzüm, elma ve zeytin-yağı üretimiyle meşhurdur.

Ekonomik Durum

Petrol ülkenin temel gelir kaynağı sayılmaktadır. Ülke geniş petrol ve do-ğal yataklarına ve petrokimya tesislerine sahiptir. Hububat, buğday, arpa, seb-ze, narenciye, elma gibi ürünlerde ciddi tarımsal üretim yapılmaktadır.

Sular

Ülkenin su ihtiyacı büyük ölçüde kuyu suları ile birlikte, endüstriyel ırmak adı verilen 7 metre çapındaki dev beton borulardan oluşan 1000 kilometrelik boru hattından karşılanmaktadır.

Siyasi Düzen

Libya siyasi düzeni “Temel Halk Meclisleri Düzeni”dir. Toplum, nüfusun bulunduğu yere ve yoğunluğa göre, temel halk meclislerine bölünmüştür. Bu meclislerin sayısı 490’a ulaşmaktadır. Ülkenin iç ve dış siyaseti ile ilgili kararlar listesi bu meclislerde belirlenir ve daha sonra ülke yönetim piramidinin zirvesini temsil eden “Genel Halk Meclisi”ne gönderilir. [Yasa] taslakları da bu genel meclisteki tasarı komiteleri tarafından hazırlanır. Devlet bakanlarının seçimi ilmi ehliyet ve devrimsel aidiyet ölçüleri çerçevesinde Genel Halk Meclisi tarafından seçilir.

Libya cumhuriyet rejiminde iki otorite bulunmaktadır: Temel halk meclislerindeki karar alma otoritesi ve genel halk komitelerindeki yürütme otoritesi. Bu sonuncusu temel halk meclislerinde alınan kararların uygulanmasına da nezaret etmektedir. Ayrıca, cumhuriyet rejimi içerisinde her şehir için bir halk denetim otoritesi de bulunmaktadır. Denetim otoritesi şehirlerdeki halk komitelerinin uygulamalarını denetler. Bakanların uygulamaları ise devlet düzeyinde Genel Halk Meclisi tarafından denetlenmektedir.

Genel Halk Meclisi temel halk meclislerinin mütevellileri ile sendika ve meslek kuruluşları temsilcilerinden oluşur.

Libya Cumhuriyetinde Öğretim Tarihi

Libya henüz Fenikeliler döneminde bile, Müslüman fatihlerce gerçekleştirilen Arap – İslam fethinin ardından da Akdeniz havzasının önemli ilim ve kültür merkezleri arasında yer almaktaydı. Yine ülkenin doğu tarafı Kurina (şimdi Şahat) şehrinde Yunan kültürünün ve batı bölümü de Sabrata ve Libde şehirlerinde Roma kültürünün [belirli dönemlerde] yükseldiğine şahitlik etmiştir. Bu şehirlerin hepsi de Akdeniz sahillerinde yer alan sahil şehirleridir. Daha önceki dönemlerde Libya antik Mısır medeniyetinin kültür halkalarından birini teşkil etmiştir. Yine Libya kitaba önem veren ülkeler arasında yer almaktadır. Nitekim Kallimakhos (İ.Ö. 240 – 305) Şahat şehri kütüphanesinin kâtipliğini yapmış, daha sonra tasnif görevlisi olarak İskenderiye kütüphanesine geçmiştir. Öyle ki, bu kütüphane için çıkardığı katalog 120 cilde ulaşmıştır.¹

Libya daha sonra Yunan ve Roma kültüründen VI. Yüzyılda Arap – İslam kültürü pırlantasına intikal etmiştir. İlk dönemlerde Kuran’ın okunup ezberlendiği Kuran mektepleri (Ketâtib) ortaya çıkmıştır. Bu mektepler zamanın öğretiminde ilk aşamayı temsil etmekteydi. Öğrenci burada Arap alfabesini

öğrenir, ardından Kuran-ı Kerim’i ezberlerdi. Daha sonra mescitlerde ders halleri çerçevesinde yapılan öğretim ortaya çıkmıştır. Bu aşamada hoca belli sayıda öğrenci topluluğunu halkasına alır ve ihtisas yaptığı alan ilgili dersler verirdi. Bu aşama günümüzde idadi adını verdiğimiz aşamaya tekabül etmekteydi. Daha sonra dini zaviyelerdeki öğretim ortaya çıktı. Buralarda öğretim daha önceki iki aşamadan daha kapsamlı ve kuşatıcıydı. Bu zaviyelerin finansmanı zirai ve hayvansal üretim gelirlerinden elde edilmekteydi.

Öğrenci dini zaviyelerden mezun olmadan önce Arap dil ve edebiyatı, fıkıh, usul-i fıkıh, tasavvuf, tefsir, hesap, mantık, astronomi gibi dersleri almış ve böylece geniş bir malumata sahip duruma gelmiş olurdu.

Libya’da öğretim Kuran mekteplerinde, mescitlerde ve zaviyelerde yapılmaktaydı. Bu dini öğretim kurumlarından astronomi, hesap, tıp, veterinerlik, eczacılık gibi alanlarda âlimler yetişmekteydi. Bu nedenle, dini öğretim mesleki ve teknik öğretim için zemin hazırlamış olmaktadır. İslam ilimle çelişmez, tersine o ilmin kendisidir. Kuran ilimden başka bir şey getirmemiştir “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”dan yarattı.² Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”³

Bu nedenle, görüyoruz ki, Hz. Allah insanlar arasında kendisine derin saygı duyma bakımından en ileride olanların âlimler olduğunu belirtmektedir: “Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”⁴ Nitekim Allah Teâlâ peygamberini bilenlerle bilmeyenleri bir tutmaması konusunda uyarmıştır: ‘De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”’⁵

İlim makamının üstünlüğü konusunda Peygamber (S.A.V.) de şöyle buyurmaktadır: “Âlimler peygamberlerin varisleridirler.” Diğer bir hadiste ise şöyle buyurmuştur: “Âlimler diğer insanlardan yedi yüz derece üstündür ve her derece arasında yüz yıl[lık mesafe] bulunmaktadır.”⁶ Yine buyurmuştur ki: “Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehitlerin kanı tartılacak; âlimlerin mürekkebinin bulunduğu kefe, şehitlerin kanından ağır basacaktır.”⁷ Ve yine buyurmuştur: “Âlimin ibadet eden üzerine üstünlüğü, benim sizden [derece bakımından] en aşağıda olanınıza üstünlüğüm gibidir.”⁸

İlimin üstünlüğü sayesinde ki, “batı kilise öğretimi”nin kiliselerde yürütüldüğünü görüyoruz. John Lamont bu bağlamda şunları söylemektedir: “Paris üniversitesi üç [kilise] okulunun imtiazından meydana gelmiştir: Notre Dame Katedrali’nin okulu, Azize Geneviève Manastırı okulu ve Aziz Viktor okulu.”⁹ Üniversiteler 18. yüzyılda kiliseden bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Hristiyanlığa ve Hristiyan ilahiyatına ait sorunları araştırmaya ve antik Yunan ve Roma kültürü ile Hristiyan kültürü arasında uyum sağlama çareleri aramaya başladılar.¹⁰ Batı için karanlık olan Orta Çağlarda batı skolâstiği Arap

– İslam düşüncesinden istifade etmişti. Öyle ki, Müslüman Araplar Yunaca kitapları Latinceye çevirmişlerdi. Hatta Gazali'nin, İbn Rüşd'ün, Farabi'nin ve İbn Sina'nın kitapları batı kilise okullarında okutulur olmuştur. O kadar ki, İmam Gazali illiyet meselesinde ve doğa bilimlerindeki analitik ve sentetik yargılar meselesinde Kant ve Hume'un öncülü olmuştur.

Her halükarda, konumuza dönüyor ve diyorum ki, Arap ve Müslüman Libya'da eğitim ve öğretim düzeni Ketatib (Kuran mektepleri), mescitler ile Zaviyeler ve Ribatlar tarafından kurulan kolejlerden oluşmaktaydı. Ketâtîb Hafız bir öğretici tarafından çocuklara Kuran'ın öğretildiği ve ezberletildiği ilköğretim okullarıydı. Hoca öncelikle çocuklara Arap harflerini öğretir, ardından 40x40 ebatlarındaki Habeş levhası üzerine koyun gübresinden üretilen siyah mürekkep ve divit ile Fatiha suresini yazdırırdı. Sureyi ezberleyen öğrenci bunu balçık ve su ile silerdi. Ardından hoca levha üzerine Nâs suresini yazdırırdı. Öğrenci ezberlediğinde bu sureyi de siler, ardından diğer sureler de bu şekilde ezberlenirdi. Ketâtîb denilen mekteplerde öğrenciler yere oturarak derslerini çalışırlardı ve üç yıla yakın bir süre zarfında hafızlık tamamlanmış olurdu. Bu öğretim düzeninde öğretim sabah erken saatlerde başlar ve öğle namazı vaktine kadar devam ederdi. Öğle yemeği ve öğle uykusunda dinlenme için derse ara verilir, sonra ikindi namazına kadar devam etmek üzere geri dönülürdü.

Mescitler Libya'da eğitimin ikinci halkasını oluşturmaktaydı. Modern anlamda ise idadilere ve liselere tekabül etmekteydi. Buralarda öğrenci Arap dilini ve ilgili ilimleri, hesap ilmini ve bazı İslami ilimleri öğrenmekteydi. Öğretim bakımından üç tür mescit bulunmaktaydı:

1. Özel mescitler. Buraları sahipleri namaz kılınması ve insanların ücretsiz genel eğitimi için inşa etmekteydiler

2. Orta mescitler. Buralarda öğrenciler ilk tahsil ilimlerini öğrenmekteydiler.

3. Şehirlerdeki cami [toplayıcı, büyük]¹¹ mescitler. Buralar ilköğrenimini tamamlamış öğrencileri kabul eden mescitlerdi. Örnek olarak hatırlatalım: Trablus'taki Turgut Paşa Camii, Mısır'daki el-Ezher Camii, başkent Fas'taki Karviyyîn Camii, Tunus'taki Zeytuniye Camii.¹²

Camiler [üniversiteler], zaviyeler ve ribatlar öğretimde ileri bir aşamayı temsil etmekteydiler ve modern anlamda yüksek öğretim mesabesindeydiler. Yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere, camiler Arap – İslam dünyasının her köşesinde bulunmaktaydı. Ribatlar ise öncelikle çöllerde ve deniz sahillerinde ortaya çıkmış ve buralardan diğer yerlere yayılmışlardı. Bunların asıl amacı İslam dünyasının sınır boylarını savunmaktır. Daha sonra birer öğretim merkezlerine dönüştüler. Çünkü mücahit murabıtlar (muhafızlar) sınırı gözetle-

mek üzere inşa ettikleri binalarda aylarca kalmakta ve bu nedenle vakitlerini öğretim ile değerlendirmekteydiler. Bu ribatlara örnek olarak Fas'ın güneyindeki Mâse Ribatı'nı, Marakeş koyundaki Şakir Ribatı'nı ve Fas'ın güneyinden gelen öğrenci ve müritler için cazibe merkezi olan Thamsnâ Ribatı'nı gösterebiliriz. Sa'dî hükümdarlar bunlara büyük önem verilerdi ve buralarını vergilerden ve devlet yükümlülüklerinden muaf tuttuklarına dair fermanlar çıkarırlardı. Bu da onların Kuran-ı Kerime ve ilme ne kadar çok değer verdiklerini göstermekteydi.¹³

Zaviyelere gelince, bunlar hem şehirlerde hem de badiyelerde (kırsalda, çölde) ortaya çıkmışlardır. Zaviyeler öğretimde son aşamayı temsil etmekteydiler. Buralardan mezun olanlar seçtikleri bir ilim dalında ihtisas sahibi hoca (üstat) olurlardı. Eğer gereği kadar yetenekli olursa Zaviye'de hoca olarak kârlırlardı... Bu zaviyelerden Libya'da Şeyh Abdüsselam el-Fitûrî, Şeyh ed-Dûkâlî ve Ahmed ez-Zerûk zaviyelerini; Fas'ta Nasırıyye, Raysûniyye, İyaşıyye, Fâsiyye ve Delâiyye zaviyelerini; Tunus'ta Kasbâ, Muhammed ez-Zarif, Ahmed bin Arûs, Zemît (ya da Zümeyt) zaviyelerini; Cezayir'de ise Abdurrahman es-Seâlibî, Abdülkadir el-Geylani ve Ahmed el-Cezairî zaviyelerini sayabiliriz.¹⁴

Burada aktarmamamız gereken hususlardan biri de, dini öğretimin tüm Arap – İslam topraklarında kızlara değil sadece erkeklere mahsus olması idi. Çünkü toplumun gelenekleri onların öğretim görmelerini hoş görmüyordu. Ama İslam bu yanlış ve bozuk inanıştan beridir. İslam bu tür inanç ve uygulamaları reddetmiş ve bunları akli sakatlayan engellerden saymıştır: “Onlara, “Allah'ın indirdiğine uyun!” denildiğinde, “Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!” derler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?¹⁵

İslam ilim ve öğrenim dinidir. [Nitekim Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır:] “Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz.” “Çin'de bile olsa ilim talep ediniz.” Osmanlı egemenliği döneminde (1510 – 1911) ve İtalyan sömürgeciliği döneminde (1911 -1943) Libya'da öğretim işini Ketâtîb, medreseler, mescitler, Camialar [Üniversiteler], zaviyeler ve ribatlar üstlenmişlerdir. Bu noktada hatırlatmalıyız ki, İtalya Libya'da çocuklar yeni bir eğitim dönemi başlatmıştır. Bu eğitimin hedefi İtalyancayı yaygınlaştırıp Kuran-ı Kerim'in dili olan Arap dilini sona erdirmektir. Ayrıca İtalya –Fransa'nın Cezayir, Tunus ve Fas'ta yaptığı gibi- Berberi ırkını ihya etmeyi temel hedef edinmişti. İtalyanların bir diğer hedefi de [bir dönem için] Atlas Okyanusu'ndan Kızıl Deniz'e kadar olan bölgede hüküm sürmüş [ama artık] tarihe karışmış bulunan Roma kültürünü yeniden ayağa kaldırmaktı. Aslında, İtalya ve genel olarak Batı sömürgeciliği Batı Medeniyeti'nin yaymaya ve Arapları İslam'ın çağa ayak uydurmayan ilkel bir dini olduğuna ikna etmeye çalışmaktaydı.¹⁶

İtalyan kültürünün Libya'yı istila etmeye başlamasını Fransisken misyonerlerin Trablus'a yerleşip Hristiyan çocukları için okullar açmaya başladıkları, 1816 tarihine kadar geri götürebiliriz. Az sayıda Libyalı çocuk da bu okullara katılmıştır.¹⁷ 1946 yılında da Katolik misyonerler tarafından kızlar için almış öğrencilik bir okul daha açılmıştır. Daha sonra İtalya, Bingazi, Derne ve Humus gibi Libya şehirlerinde açtığı sınaî, ticari ve bilimsel okullar ile Libya'daki siyasi öğretim faaliyetlerine hız vermiştir. Ülke çocuklarını bu okullara cezp etmeyi hedefleyen İtalya, Arap dilini de müfredata dâhil etmiş ve Libyalı çocukların bu okullara gelip din eğitiminin nurlarından mahrum kalması için elinden gelen tüm gayreti ortaya koymuştur.

Öte yandan, Fransa da Libya'ya girmiş ve kendine ait okullar açmıştır. Bu okullarda 200 erkek ve 406 kız öğrenci bulunmaktaydı. Fransız okullarında İtalyanca zorunlu öğretim dili idi.

1902 yılı Libya'sındaki yabancı öğretim faaliyetleri ile ilgili rakamsal bilgiler veren bir kaynakta şu bilgilere yer verilmektedir: "Bu yıl Fransız okullarında 80'i erkek, 70'i kız olmak üzere toplam 150 öğrenci öğretim görmektedir."¹⁸

İtalyan kilisesi "Batı duygusunu ve bilincini yayma çabalarını gizlemek için elinden geleni yapmaktaydı. Kilise, insanlık haklarından tam olarak istifade etme konusunda Hristiyanların eşsiz olduklarını [bu hakkın sadece Hristiyanların hakkı olduğunu] düşünmekteydi. Çünkü [kiliseye göre] Hristiyanlık safveti [insanlığın özü olma durumunu] temsil etmekteydi ve bu nedenle Hristiyanların ister Müslüman olsun ister inançsız olsun gayri-Hristiyan unsurların tümünü kötü ve bayağı insanlar olarak görmeleri gerekmektedir. Gayri-Hristiyan unsurlar insanlık toplumunun kenarında durmaktaydılar. Bu nedenle onları tepelemek ve onlara kötü davranmak caizdi."¹⁹

İşte kilisenin Hristiyan olmayan unsurlara karşı düşüncesi böyleydi. Libya'ya yönelik İtalyan askerî akınlarından beş yıl sonra İtalyan yönetimi aşağıdaki maddelerde özetleyebileceğimiz öğretim siyasetini hayata geçirmiştir:

1. Libyalıları sömürge okullarına katılmaya teşvik.
2. Sömürge okullarının siyasi hedef beyanı.
3. Kültürel istila çabası olarak çocuklara özen gösterilmesi.
4. Kuran okullarından akıl ve öngörünün alınması.
5. Osmanlı döneminde kurulan okul ve kolejlerin ıslahı.

İtalya'nın Libya valisi Gino Tillo Chi 15 Ekim 1911 tarihinde tanımlamıştı. Libya'daki İtalyan öğretim siyaseti, İtalyan okullarının açılması ile sınırlıydı. Arapça eğitim Veren okulların açılmasını isteyen Libyaların talepleri hiç dikkate alınmadı.²⁰

Sömürge döneminde Libya'nın öğretim alanındaki durumu böyleydi.

Bu okullar sadece belli başlı şehirler ile sınırlıydı. Öğrenciler mesafenin

uzak olması nedeniyle bu okullara ulaşma konusunda büyük engellerle karşılaşmaktaydılar. Bu dönemle ilgili olarak Libyalı genç kızların, genç erkekler gibi öğretim alanına girerek onlarla ilmi üstünlükte birebir rekabet etmeye başladıkları yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır.

Arapça öğretimi ve İslami eğitim ise ilköğretim, idadi ve orta öğretim düzeyinde tüm sınıflar için verilmeye devam etmiştir.

Dini öğretim modern öğretim kurumlarında da mevcut idi. İlköğretim aşamasındaki öğrenci Kuran'dan bazı sureleri ve hadisleri ezberlemekte, akait ve ibadetle ilgili bazı konularda aşinalık kazanmaktaydı. Öğrenci konularda öğretimi yapmayı ortaöğretim ve üniversite fakültelerinde de sürdürmekteydi.

Eylül 1969 "Fatih Devrimi" ile birlikte ilköğretim, idadi ve lise düzeyindeki okullar, kolejler, yüksek okullar, fakülteler ve üniversiteler yaygınlaşmıştır.

Gerçekten de, tüm Libya şehir ve kasabalarında farklı aşamalardaki okullar, farklı ilim dallarında ihtisaslaşan enstitü ve kolejler ve farklı bilim dallarında öğretim veren üniversite fakülteleri son derece yaygın hale gelmiştir. Bu sayede öğrencilere istedikleri okula herhangi bir güçlüklerle karşılaşmadan erişebilir olmuşlardır. Bu Libya toplumuna Allah'tan bir lütuftur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dini öğretim kilise etkisindeki Batı'nın bu gün düşündüğü gibi terörist yetiştirmemektedir. Eylül 2002 [2001 olmalı (Ç.N.)] olayları dini ilimlerle alakası olmayan insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. İslam şiddeti dışlamış ve hak etmeyenin öldürülmesini yasaklamıştır.

Kilise etkisindeki Batı geçen üç yıl içerisinde Arap – İslam toplumlarına sürekli olarak ders müfredatını cihat ve Yahudiler ile ilgili ayetleri ayıklamak suretiyle değiştirmeleri için sürekli olarak dayatmaktadır. Yine, cihada teşvik eden hadislerinde ilgasını istemektedir. Bununla asıl amaçlanan cihadı engellemektir. Oysa cihadın amacı sadece İslam'ın mahfazasını korumak ve müminlerin kendi ülkelerindeki güvenliklerini sağlamaktır.

İslami fetihten Osmanlı'nın gelişine dek Libya'da öğretimin temel özellikleri (694 – 1551)

1. Libya'da öğretim kendi kurumları (Ketâfîb, mescitler, camialar, zaviyeler ve ribatlar) aracılığıyla yayılmıştır.

2. Bu dönem içerisinde Libya her hangi bir eğitim düzeni ile tanışmamıştır.

3. Eğitim müfredatı Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, usul-i fıkıh, tefsir, hadis şerif, tasavvuf, hesap ve mantık gibi ilimler ekseninde belirlenmiştir.

4. Bu dönemde öğretim kademesi bilimsel ve mesleki öğretim gibi diğer öğretim türlerinden haberdar değildir.

Osmanlılar döneminde Libya'da öğretimin temel özellikleri

1. Dini öğretim yayılmasını sürdürmüştür. Özellikle 1842 yılında el-Beyza şehrindeki Senusiye zaviyesini, ardından Cağbûb'taki Senûsi zaviyesini kuran Muhammed bin Ali es-Senûsî'nin gelişinin ardından bu yayılma daha da hızlanmıştır.

2. 1899 yılında Öğretim Genel Müdürü unvanıyla bir görevlinin tayin edilmesine dek, Osmanlı döneminde Libya genel öğretim kurumundan haberdar olmamıştır.

3. Osmanlı yönetimi okullarda öğrencilerin Türkçe öğrenmesini zorunlu kılmıştır. Türkçe derslerine Osmanlı ordusundan emekli olan subaylar girmiştir.

Sömürge döneminde Libya'da öğretimin temel özellikleri

A. 1911 – 1922 arası ilk dönemde öğretimin özellikleri

1. İşgal edilmemiş bölgelere nispetle öğretim, dinî öğretim olarak kendini göstermekteydi.

2. İşgal edilmiş bölgelere nispetle öğretim kendi cinsinden [celde/cilde] olan çocukları ön plana çıkarmış ve onların öğretimi için okullar açmıştır. [Mevcut] bilimsel ve sınaî okulları kapatmıştır ve bu okullar 1913 yılına dek kapalı kalmıştır. Okullar ve kolejler Kuran mekteplerine (Ketâtîp) dönüştürülmüştür. İtalya, Libya'da kültürün rengini de işleme tabi tutmuş ve İtalyan okullarını kurulu düzenin alternatifi haline getirmiştir.

[Bu dönemdeki öğretimin en bariz özelliği, yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı Arap öğrencilerinin erişimine kısıtlı olmasıdır.

B. 1922 – 1943 arası İtalyan sömürgesi dönemindeki öğretimin durumu

1. İtalyan yönetimi faşist amaçlarını gerçekleştirmek, Libya'dan Arap kimliğini silmek ve İslam'ı sona erdirmek için öğretim faaliyetlerini bizzat kontrolü altına almıştır.

2. Din eğitimine karşı savaş açılmıştır. Senusi üniversiteleri ve Cağbûb zaviyesi kapatılmış, din eğitimi Libya eğitim kademelerinden düşürülmüştür.

3. İtalya ilköğretim okulları dışındaki Libyalılara has okullar ile Bingazi ve Trablus'taki bilim ve sanayi okullarını kapatmıştır. Bu şekilde Libya'da idadi ve ortaöğretim düzeyinde öğretim çöküntüye uğramıştır.

4. İtalya Libyalı çocukların fen, teknoloji ve endüstri eğitim almalarını engellemiş ve bunu kendi çocuklarına has kılmıştır.

5. İtalya sömürge ve misyoner okullarını serbest bırakmış ve onların Trablus, Bingazi, Masrata ve Derne gibi Libya şehirlerinde okullar açmalarını kolaylaştırmıştır. İtalya'nın misyoner ve yabancı öğretim kurumlarındaki öğ-

retim faaliyetlerine müdahil olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır.

1943 -1951 arasında İngiliz – Fransız yönetimi döneminde Libya’da öğretim

Ocak 1943’te İngilizlerin Libya’ya girişinden sonra, Libya vatandaşlarının harp sırasında kapatılan okulların açılması yönündeki ısrarlı taleplerinin ardından, Burka [Libya’nın batı kesimi]da Mısır öğretim sistemini yürürlüğe koydu. Trablus’ta Filistin öğretim sistemi uygulamaya konuldu. Öte yandan, Fransızlar da Fezzan’da Tunus – Fransız öğretim sistemini uygulamaya koydular.

İngiliz öğretim sisteminin özelliklerine gelince, ilköğretim aşamasında İngilizce beşinci sınıftan itibaren birinci yabancı dil olarak, ortaöğretimde ise Fransızca ikinci yabancı dil olarak verilmekteydi. Bu öğretim sistemi mezunlarının Üniversiteye gitmesine imkân tanımaktaydı. Filistin öğretim sisteminde ise öğrenciler “metrik” diploma aldıklarından, üniversitelere kabul alamamaktaydılar. Libya halkından gelen ısrarlı talepler nedeniyle İngilizler bu sistemi Sudan öğretim ile değiştirmişlerdir.²¹ Çünkü Sudan da bir İngiliz sömürgesiydi.

İngiltere’nin bu öğretim sistemiyle amacı, Libya’da öğretim fikrini birbirine zıt parçalara ayırmak ve farklı kültürlerle bölmektir.

Bağımsızlık dönemi 1951 – 1963 arası dönemde Libya’da öğretimin gelişmesi

Libya bağımsızlığını kazandıktan sonra, ilk kanun, 1952 yılında çıkarılan 5 nolu kanun olarak bilinmektedir. Bu kanun ile anayasal haklar öğretim alanına taşınmıştır. Anayasadaki öğretim ile ilgili maddeler öğretimin Batılı ve İslami olmasını öngörmekte ve tüm vatandaşların hakkı olduğunu söylemekteydi.

Bu öğretim döneminin temel özelliklerinden bazıları şunlardır:

1. Öğretim [dili] yabancı dilden Arapçaya dönüştürülmüştür.
2. Kızlar öğretim alanına dâhil olmuşlardır.
3. Üniversite kurumlarına yöneliş başlamıştır.
4. Öğretmen enstitülerine önem verilmiştir.

Bu dönemde öğretim sistemi [üç] bölüme ayrılmıştır:

a. Genel öğretim

Altı yıllık ilköğretim, üç yıllık idadi ve üç yıllık ortaöğretim dönemlerini kapsamaktadır.

b. **Mesleki ve teknik öğretim:** [İki] kısma ayrılmaktadır:

1. İlköğretim diplomasını alan öğrencilerin kabul edildiği orta kısım
2. İdadiye diplomasını alanların kabul edildiği yüksek kısım.

Bu kısım öğretmen okullarıyla, ticaret ve endüstri okullarına giden öğrencilere hasredilmişti.

c. **Dini öğretim.** Bu da dört aşamaya ayrılmıştı:

1. İlköğretim öncesi aşama ki Kuran mekteplerini kapsamaktaydı.
2. İlköğretim aşaması
3. Ortaöğretim aşaması
4. Yüksek öğrenim

Anayasal ve idari birlik döneminde öğretimin gelişmesi

Anayasal birlik döneminde öğretim hem nitelik ve hem de nitelik bakımından önemli gelişme kaydetmiştir. Her şeyden önce, ilköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir. Mesleki ve teknik okullarla öğretmen enstitülerine önem verilmiştir. Öğretim araçları da, öğretim düzeyinin yükseltilmesi bakımından ön plana çıkmıştır. Dâhilî, bölgesel ve uluslararası kongrelere ve öğretmenlerin seviyelerinin yükseltilmesine önem verilmiştir.

Öğretim sistemine gelince, bu dönemde herhangi bir değişiklik yapılmamış ve bir önceki sitem aynen bırakılmıştır.

Bu dönemdeki öğretim sisteminin temel özelliklerinden bazılarını hatırlatmak gerekirse, ülkenin tüm bölgeleri bu dönemde eğitimin farklı aşamalarındaki öğrenci sayısındaki önemli artışa şahitlik etmiştir. Öğretim gören kızların oranında artış sağlanmıştır. Bu öğretim döneminde sınaî, zirai ve ticari eğitime ağırlık verilmiş, bunların her bir dalı için ayrı okullar açılmıştır. Yine bu öğretim dönemi çocukların, ilköğretim, idadi ve ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimlerine de önem verildiğine şahitlik etmiştir.²² Yine bu dönemde okuryazar olmayan nüfus oranının düşürülmesi için bir takım programlar uygulanmıştır. Bu programlar okuryazarlık bilgisizliğini Arap ülkelerinden kaldırmak amacıyla İskenderiye’de düzenlenen iki kongrenin ardından yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu konferanslardan birincisi Ekim 1964’te, ikincisi ise Nisan 1965’te düzenlenmiştir. Okuryazar oranlarını yükseltme programları 23 ile 45 yaş arasındaki farklı yaş gruplarına uygulanmıştır. Çünkü iktisadi ve sosyal kalkınma hedefleri bakımından toplum içerisindeki en etkili kesim bu yaş aralığındaki insanlar oluşmaktaydı.²³

1969 Eylül ayında Fatih Devrimi gerçekleşti. Devrimin amacı Libya Arap toplumunu İtalyan, İngiliz ve Amerikan sömürgeciliğinden kaynaklanan sömürgeciye kulluğun pençelerinden kurtarmak, toplumun tüm kesimlerinde görülen fesat mekanizmalarını ortadan kaldırmaktı. Ayrıca devrim öğretim ve

sağlık açısından insana değer vermek ve onun iktisadi seviyesini yükseltmek için gelmiştir.

Bu nedenle devrim öğretim alanındaki faaliyetlerine öğretim vizyon ve felsefesini gözden geçirerek başlamış ve öğretimi tüm Libyalıların hakkı olarak değerlendirmiştir. Öğretimin bu dönemdeki en önemli özelliklerinden bazıları şunlardır:

İdadi fen okullarının ilgası, altıncı ve yedinci sınıflar dışında, temel öğretim otomatik geçiş sağlanması, İslam Üniversitesi'nin ilga edilerek bağlı enstitü ve okulların öğretim bakanlığına katılması, fakültelerinin Bingazi (Şu anki Karyunus) Üniversitesi'ne bağlı bir fakülte haline getirilmesi, [temel eğitimin] ilköğretim ve idadi olarak iki aşamalı hale getirilmesi ve zorunlu kılması, 9 Ekim 1975 yasası olarak bilinen zorunlu öğretim yasasının çıkarılması.²⁴ İlköğretim diploma sınavının ilgası ve sınavların okul düzeyinde sürdürülmesi, öğretmen enstitülerine; bilim, endüstri, ziraat ve ticaret okullarına önem verilmesi. Özel eğitim alanında ise devrim İtalyan okullarını kapatarak buraları ulusal düzenlemelere ve öğretim bakanlığın denetimine uygun okullar haline getirmiştir. Öte yandan, devrim yabancı cemaatlerin kendi okullarını açmalarına ve isteyen Libyalıların bu okullara katılmalarına da izin vermiştir.²⁵

Ayrıca, devrim cehaleti ortadan kaldırmak için bir programı uygulamaya koymuş ve gündüz çalışanların katılabileceği akşam derslikleri açmış; polis ve silahlı kuvvetler de bu program da görevlendirilmiştir. Yine devrim kadınların okullarda, çeşitli topluluklarda ve kadın grupları içerisinde bir takım roller üstlenmelerini sağlamıştır. Yine devrim görsel yayınlar aracılığıyla aydınlatmaya dönük programlar başlatmış, ayrıca, cehaleti sona erdirmek için vatanın en üç köşelerine kadar ulaşacak gönüllü eğitim hamleleri düzenlemiştir.²⁶

Yüksek öğrenim alanında da, devrim öğretim düzeyinin yükseltilmesi için aynı titizliği sürdürmüş, ister beşeri olsun ister maddi olsun toplumsal kalkınma planlarının hayata geçirilmesine etkin katkı sağlayacak olan her şeyi devreye sokmuştur. Bu nedenle devrim her eyalette (muhafaza) insani bilimlerde ve uygulama bilimlerinde farklı fakültelere sahip tam teşekküllü bir üniversite kurmuştur. Ayrıca devrim yurt dışına öğrenci göndermeye de önem vermiştir. 2007 yılı için 4000 araştırmacının yüksek öğrenimlerini yurt dışında tamamlamaları için yönetmelik çıkarıldığını görmekteyiz. Cumhuriyetin öğretim alanında temayüz ettiği alanlardan biri de hayat bilimleri, temel bilimler, mühendislik, iktisat, sosyal bilimler, fen bilimleri, enformasyon gibi alanlarda uzmanlık liseleri açmak olmuştur. Bu liselerde dört yılını tamamlayan öğrenciler üniversite diplomalarını almak üzere ilgili üniversitelere devam etmektedirler. Bu liselerin ülke çapındaki sayıları 1100 civarındadır.²⁷

Libya Arap Cumhuriyeti'nde öğretim Arap Müslüman Libya toplumunun bireyleri ve Arap ve İslam ümmeti için refah ve mutluluğu gerçekleştirmek üzere geleceğe doğru hızlı adımlarla ilerlemektedir.

Araştırmanın Önerileri

Yukarıdaki sunumumuz ışığında bu çalışma şunları önermektedir:

1. Arapça – İslami öğretim programının ilköğretim, idadi, ortaöğretim ve üniversite düzeylerinin tümünde yeknesak hale getirilmesi. Bu şekilde öğren-ci bir eğitim kurumundan diğerine geçişte bazı telafi derslerini almak zorunda kalmamış olacaktır.

2. Kamusal ve özel kütüphanelerdeki yazmaların araştırılması ve incelen-mesi üzerine çalışma yapılması.

3. Bilimsel ve teknik araştırma yapmak üzere finansmanı Arap İslam top-lumundan sağlanacak bir üniversite kurulması. Bunun için dünyadaki her Müslüman'dan yalnızca birer dolar alınması yeterli olacaktır.

4. [Okul] çağı öncesi dönem için Kuran mektepleri (Ketâtib) ile öğretime geri dönülmesi. Ta ki, öğrenci ilköğretim aşaması öğrenimi için kendini hazır-lamış olsun.

5. Araştırma öğrenim yaşının altıdan yediye yükseltilmesini önermekte ve bu noktada Peygamber (S.A.V.)'in “Yedi yaşına gelince, çocuklarınıza na-mazı öğretiniz” hadisinden yola çıkmaktadır.

6. Araştırma ISESCO'nun Arap ve İslam ülkelerinin üniversite profesör-lerinden oluşan bilim, kültür ve eğitim alanları ilgili bir istişare komisyon kur-masını; organizasyon düzeyinde kararlar alınması ve programların uygulan-ması noktasında bu komisyonun görüşlerinin bağlayıcı olmasını önermektedir.

İman kardeşlerim, İslam ümmetinin can damarına dokuna bu tür sorunlar karşısında hep birlikte durmalıyız.

Bu vesileyle, kongrenin tüm katılımcılarına ve İslam dünyasının tüm bölgelerinden gelen kardeşlerimizle buluşmamızı sağlayan Türkiye devletine teşekkür ediyorum.

İslam fetihlerinden [1969] Eylül Fatih Devrimine Kadar olan Dönemde Libya'da Öğretim İstatistikleri

1911- 1922 yılları arasında İtalyan okullarındaki öğrenci sayısını gösterir tablo²⁸

Eğitim yılı	İlköğretim aşaması		Arap, İtalyan ve Yahudiler için Ortaöğretim	Arap, İtalyan ve Yahudiler için fen [liseler]
	Araplar	İtalyanlar		
1911 -1912	99	373	54	119
1921 -1922	611	1858	342	234

1922 – 1939 dönemde sistem okullarındaki öğrenci sayısını gösterir tablo²⁹

Eğitim yılı	İlköğretim okulları			Ortaöğretim okulları			Öğrenci sayısı	
	İtalyan	Arap	Yahudi	İtalyan	Arap	Yahudi	İtalyan	Arap
1921 – 1922	1858	611	742	270	6	66	2173	2559
1938 -1939	52977	6754	4035	1417	134	66	7344	15497

1943 -1951 arası dönemde Trablus ve Burka'daki ilköğretim okullarındaki öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo³⁰

Eğitim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen
		Erkek	Kız	
1943 – 1944	69	6140	344	201
1951 -1952	201	31892	4995	1156

Osmanlı döneminde İtalyan okullarının gelişmesi³¹

Eğitim yılı	Ortaöğretim, sanat ve ticaret okulları	Kız ilköğretim okulları	Erkek ilköğretim okulları	Çocuk okulları	Öğrenci sayısı
1889	17	162	342	-	521
1910	63	348	641	275	327

1902'de Trablus şehrindeki okulları gösterir tablo³²

	Öğretmenler	Öğrenci sayısı
Erkek ilköğretim okulları	3	132
Kız ilköğretim okulları	3	160
İdadiler	6	70
Öğretmen okulları	2	20
Askeri okullar	10	150
Sanat ve fen okulları	4	65
Diğer okullar	14	490
Dini okullar (mektebül-irfan)	7	100

1902 yılında Trablus'taki gayri-Arap okulları gösterir tablo³³

Okul adı Öğrenci sayısı

Okul adı	Öğrenci sayısı	
	Erkek	Kız
Fer'iyye (?) okulları	80	70
Yahudi (İsrailiyye) okulları	65	60
İtalyan okulları	231	310
İtalyan bilim ve ticaret okulları	46	-

1956 – 1968 yılları arasında ilköğretim ve idadi aşmalarındaki öğretmen ve öğrenci sayısını gösterir tablo

Öğretim yılı	Aşama	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1950 – 1951	İlköğretim	32115	1028
1955 -1956	İdadi	2585	917
1967 – 1968	İlköğretim	270617	9161
1967 – 1968	İdadi	29181	2076
1969 – 1970	İlköğretim	310846	11122
1969 -1970	İdadi	36319	2447

Ortaöğretim öğrencilerinin sayılarını gösterir tablo

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1958 – 1959	10	272	125
1962 – 1963	15	311	180
1969 – 1970	30	8304	803

Özel ve kamu öğretmen okullarındaki öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo

Ders yılı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
	Kamusal kesim	Özel kesim	
1963 – 1964	1882	585	207
1969 – 1970	2485	2440	556

1883'te Bingazi'de Bulunan okulları ve türlerini gösterir tablo³⁴

Okul adı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
El-Medresetü'r-Reşidiyye	1	144
Kuran ve Nahiv öğretimi okulları	12	365
Kuran öğretim mektebi	8	495

1883'te Bingazi'deki gayri-Arap okulları gösterir tablo³⁵

Okul adı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Yahudi Okulu	1	60
Maltalı ve İtalyan Katolik Okulu	3	75

1383'te Burka'da Kuran, nahiv ve fıkıh öğreten medrese sayısı³⁶

Medrese adı	Medrese sayısı
Kuran, nahiv fıkıh medresesi	34

1957 – 1958 ile 1962 – 1963 öğretim yılları arasında uygulamalı mühendislik enstitülerindeki öğrenci sayılarını gösterir tablo³⁷

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1957 – 1958	22	4
1962 – 1963	74	10

1958 – 1959 ve 1962 – 1963 yıllarında idadi ve ortaöğretim bölümlerinde fen öğrenimi gören öğrencilerin sayısı³⁸

Eğitim yılı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
	İdadi kısmı	Ortaöğretim kısmı	
1958 – 1958	486	232	125
1962 – 1963	1186	311	180

Din eğitime gelince, 11.30.1952 tarihinde el-Beyzâ şehrindeki dini enstitüyle birlikte açılmıştır. Bu alanda 44 dini zaviye ve 40 hafızlık mektebi bulunmaktadır.³⁹

1965 – 1966 ve 1969 – 1970 öğretim yılları arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısını gösterir tablo⁴⁰

Öğretim yılı	Öğretim aşaması			Öğrenci/öğretmen oranı		
	İlköğretim	İdadi	Ortaöğretim	İlköğretim	İdadi	Ortaöğretim
1965 – 1966	189774	18720	4326	30/1	16/1	12/1
1969 – 1970	310846	36316	8304	28/1	15/1	3/10

Trablus ve Burka'da 1946 – 1952 arası dönemde ortaöğretim aşamasındaki öğrenci sayısını gösterir tablo⁴¹

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı	
			Erkek	Kız
1946 – 1947	1	9	81	-
1951 -1952	4	59	773	23

1947 – 1952 yılları arasında özel ve kamusal öğretmen okullarındaki kız ve erkek öğrenci sayısını gösterir tablo

Eğitim yılı	Kamusal kesim için öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
	Erkek	Kız	
1947 – 1948	20	-	4
1951- 1952	167	26	26

Anaokullarındaki öğrenci, öğretmen ve sınıf sayılarını gösterir tablo

Yıl	Anaokulu sayısı	Çocuk sayısı	Öğretme sayısı	Sınıf sayısı
2004	264	31890	3693	1199

2004 yılı için üniversitelerdeki öğrenci ve fakülte sayıları

Fakülte sayısı	Üniversiteler	Öğrenci sayısı	Öğretim üyesi sayısı
226	27	22976	6214

Katılımcı öğretim okullarının ve öğrencilerin sayılarını gösterir tablo

Kurum sayısı	Öğrenci sayısı
214	15360

İlköğretim aşamasındaki öğrencilerin sayısı ve genel toplama orantısını gösteri tablo

Yıl	Erkek	Kız	Toplam	Genel toplama oranı	
				Erkek	Kız
1972 -1973	219268	116118	335386	%65,38	%34,60
2002 – 2003	557758	523076	1080834	%51,60	%48,40

Orta öğretimdeki kızların 1973'teki %34,50'lik katılım oranı 2002 yılında %57,90'a yükselmiştir.

Ortaöğretimdeki öğrenci sayısı ve cinsiyetin genele orantısını gösterir tablo

Yıllar	Erkek	Kız	Toplam	Toplam'a oranı	
				Erkek	Kız
1972 – 1973	18976	10049	19125	%65,15	%31,50
2002 -2003	107944	149062	257006	%48,30	%51,70

Üniversite öğrencilerinin cinsiyet oranlarını gösterir tablo

Yıllar	Erkek	Kız	Toplam	Oran	
				Erkek	Kız
1972 – 1973	7129	1091	8220	%86,73	%13,27
2002 – 2003	107699	115277	222976	%48,30	%51,70

1952 – 1953 ile 1962 – 1963 öğretim yıllarında ilköğretim okullarındaki erkek ve kız öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴²

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1952 – 1953	225	36488	5631	1280
1962 – 1963	663	116116	-	4785

1955 -1956 ile 1962 – 1963 öğretim yıllarında idadilerdeki öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴³

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1955 – 1956	10	2560	25	152
1962 – 1963	100	13880	811	917

1950 – 1951 1962 – 1963 öğretim yıllarında ortaöğretim aşamasındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayıları⁴⁴

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1950 – 1951	4	285	15	49
1962 – 1963	14	2508	200	206

1952 – 1953 ve 1962 – 1963 öğretim yıllarında öğretmen okullarındaki öğrenci sayısını gösterir tablo⁴⁵

Öğretim yılı	Kamusal kesim		Özel kesim		Öğretmen sayısı
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1952 – 1953	291	89	-	-	36
1962 – 1963	1376	543	376	-	229

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında ilköğretim aşamasındaki öğrenci, okul ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴⁶

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1963 – 1964	698	125854	28783	5063
1969 – 1970	1224	203799	107047	11122

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında idadi aşamasındaki öğrenci, okul ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴⁷

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1963 – 1964	104	13393	893	976
1969 – 1970	172	30609	5707	2947

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında ortaöğretim aşamasındaki öğrenci, okul ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴⁸

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1963 – 1964	15	228	186	340
1969 -1970	30	7233	1071	803

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında öğretmen enstitülerindeki öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁴⁹

Öğretim yılı	Kamu kesimindeki öğrenciler		Özel kesimdeki öğrenciler		Öğretmen sayısı
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1963 – 1964	1149	673	576	9	207
1969 – 1970	1013	1472	2030	204	556

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında fen öğretimi enstitülerinin idadi ve ortaöğretim aşamalarındaki öğrenci ve öğretmen sayılarını gösterir tablo⁵⁰

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
	İdadi	Ortaöğretim	
1963 – 1964	916	274	173
1969 – 1970	774	713	220

1966 – 1967 ve 1969 – 1970 yıllarında ticaret enstitülerindeki öğrenci sayılarını gösterir tablo

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı
1966 – 1967	183
1969 – 1970	388

1966 – 1967 ve 1969 – 1970 yıllarında ziraat okullarındaki öğrenci sayılarını gösterir tablo

Öğretim yılı	Öğrenci sayısı
1966 – 1967	145
1969 – 1970	188

1963 -1964 ve 1969 – 1970 yıllarında anaokulu düzeyindeki özel okullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı⁵¹

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı		Öğretmen sayısı
		Erkek	Kız	
1963 – 1964	21	570	654	25
1969 – 1970	19	699	562	39

1963 -1964 ve 1969 – 1970 yıllarında idadi düzeyindeki özel okullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı⁵²

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1963 – 1964	7	1502	60
1969 – 1970	6	1499	92

1963 -1964 ve 1969 – 1970 yıllarında ortaöğretim düzeyindeki özel okullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı⁵³

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1963 – 1964	2	187	16
1969 – 1970	5	805	79

1965 – 1966 ve 1969 – 1970 yıllarında cehaletle mücadele faaliyetlerinde ders verenlerin sayılarını gösterir tablo⁵⁴

Öğretim yılı	Ders verenlerin sayısı
1965 – 1966	14988
1969 – 1970	30446

1963 – 1964 ve 1969 – 1970 yıllarında büyüklerin eğitimi için açılan okulların çeşitli aşamalarındaki öğrenci sayılarını gösterir tablo⁵⁵

Öğretim yılı	İlköğretim aşamasındaki öğrenci sayısı	İdadi aşamasındaki öğrenci sayısı	Ortaöğretim aşamasındaki öğrenci sayısı
1963 – 1964	2687	3446	1728
1969 – 1970	3592	4786	2577

1970 ve 1975 yıllarında muhtelif aşamalardaki öğrenci sayılarını gösterir tablo⁵⁶

Öğretim yılı	İlköğretim		İdadi		Ortaöğretim		Fen eğitimi
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1970 – 1971	259662	128709	30493	6554	7001	1758	3088
1974 -1975	281521	234360	65062	25401	11729	2951	2883

1970 – 1971 ve 1974 – 1975 yıllarında muhtelif öğretim aşamalarındaki okul ve enstitüleri gösterir tablo⁵⁷

Öğretim yılı	Sınıf sayısı				
	İlköğretim	İdadi	Ortaöğretim	Öğretmen enstitüleri	Fen enstitüleri
1970 – 1971	1311	185	30	16	14
1974 – 1975	1906	420	68	90	13

1970 – 1971 ve 1974 – 1975 yıllarında Kuran okullarının, öğrencilerinin ve öğretmenlerinin sayılarını gösterir tablo⁵⁸

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1970 – 1971	140	11539	537
1974 – 1975	176	15319	789

1970 – 1971 ve 1974 – 1975 yıllarında dini enstitülerin ve öğrencilerin sayılarını gösterir tablo⁵⁹

Öğretim yılı	Enstitü sayısı	Öğrenci sayısı
1970 – 1971	14	1433
1974 – 1975	22	2809

1970 – 1971 ve 1974 – 1975 yıllarında anaokullarının ve öğrencilerin sayılarını gösterir tablo⁶⁰

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1970 – 1971	11	592	34
1974 – 1975	34	2270	97

1970 – 1975 yıllarında özel ilköğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısı⁶¹

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1970 – 1971	13	1854	143
1974 – 1975	34	6886	416

1970 – 1975 yıllarında özel idadilerde okul, öğrenci ve öğretmen sayısı⁶²

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1970 – 1971	5	444	53
1974 – 1975	9	633	97

1970 – 1975 yıllarında özel ortaöğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısını belirten tablo⁶³

Öğretim yılı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1970 – 1971	2	181	28
1974 – 1975	5	350	44

2003'te anaokulları ile ilgili sayıları verir tablo⁶⁴

Öğretim yılı	Anaokulu sayısı	Sınıf sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
2002 – 2003	264	1199	31890	3693

2002 eğitim yılı özel öğretim kurumlarını (müessesat-i talim-i ehli) ve öğrenci sayılarını belirten tablo⁶⁵

Eğitim yılı	Kurum sayısı	Öğrenci sayısı
2003	214	15360

2002 – 2003 öğretim yılı eğitim öğretim aşamalarındaki eğitimci ve öğretimcilerin sayılarını belirten tablo⁶⁶

Öğretim aşaması	Öğretim	Eğitim	Toplam
Anaokulu	30603	-	30603
Temel eğitim ve öğretim	1080834	1157	1081991
Orta eğitim ve öğretim	257006	59318	316324
Üniversite eğitimi	222976	40207	263183
Öğretmen eğitim merkezleri	23358	-	23358
İçeride lisansüstü eğitim	6237	-	6237
Dışarda lisansüstü eğitim	3522	-	3522
Özel yüksek öğretim	27900	-	27900
Toplam	1652436	-	1753118

2002 – 2003 öğretim yılında temel eğitim, ortaöğretim ve yüksek öğretim aşamalarındaki öğrenci sayılarını gösterir tablo⁶⁷

Öğretim yılı	İlköğretim aşamasındaki öğrenci sayısı		Ortaöğretim aşamasındaki öğrenci sayısı		Üniversite aşamasındaki öğrenci sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2002 – 2003	557758	523076	107944	149062	107699	115267

Dipnotlar

¹ Abdullah Şerif ve Muhammed et-Tavîr, Libya’da Okullar ve Yazılı Belgeler Tarihi, ed-Darü’l-Cemahiriyye, 1987, ss. 15 – 16.

² “Alak”, yahut “alaka”, erkeğin spermiyle döllenmiş dişi yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun rahim cidarına asılıp gömülmüş şekli demektir.

³ Alak, 1 – 5.

⁴ Fatır, 28.

⁵ Zümer, 9.

⁶ İbn Abbas (r.a.) rivayet etmiştir.

⁷ Şirazi Enes’ten rivayet etmiştir. Bkz.: Zaifü’l-Camiu’s-Sağır li’s-Süyutî, rakam 6464.

⁸ Tirmizi’nin rivayet ettiği hadisın bir bölümüdür. Rakam: 2686.

⁹ Dr. Joseph Nesim Yusuf, **Neş’etü’l-Câmiât fi’l-Usûri’l-Vüst’a (Orta Çağda Üniversitelerin Gelişimi)**, El-Kütübü’t-Tairhiyye 7, Menşee’tü’l-Masarıf: İseknderiyye, 1971, s. 132.

¹⁰ A.g.e.

¹¹ Burada “cami”den kasıt büyük mescitlerin (camilerin) bünyesinde oluşturulan üniversite benzeri kurumlardır. Arapçadaki üniversite karşılığı olan “Camia” ile “Cami” arasında bu bağlamda çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. [Ç.N.]

¹² Abdullah ez-Zeyt vd., a.g.e., s. 30.

¹³ Cuma Mustafa el-Fitûrî, **en-Neşat el-Afvâ bi’l-Ğarbi’l-İslami Hılâle’l-Karn 10 – 11 el-Hicriyye (Hicri 10 ve 11. Asırlarda İslami Batıda Hızlı Gelişme)**, 2002 s. 239.

¹⁴ A.g.e., s. 79.

¹⁵ Âyette, yaptıkları işin yanlışlığına ve çirkinliğine akıl erdiremeden, atalarının inançlarını körü körüne taklid eden müşrikler kınanmaktadır.

¹⁶ Mustafa Nasr el-Messallatî, **El-İstişrakü’s-Siyasi fi’n-Nısfı’l-Evvlei mine’l-Karni’l-İşrîn (Yirminci Asrın İlk Yarısında Siyasi Oryantalizm)**, Dar- İkra’, s. 99.

¹⁷ Rafet Ğanîmî, a.g.e., s. 99.

¹⁸ Mustafa Nasr el-Messallatî, a.g.e., s. 146.

¹⁹ A.g.e., s. 147.

²⁰ Bkz.: El-Livâ et-Trablusi gazetesinde itiraz metni, Osman el-Kîzânî, Trablus, 5 Şubat 1920.

²¹ Rafet Ğanimî eş-Şeyh, **Modern Dönemde Libya’da  Ğretim’in Gelişimi**, Daru’t-Tenmiye: Trablus, 1972, s. 227.

²² EĞitim  Ğretim Bakanlığı, **Kitab  Teşriati’t-Talim fi Libya (Libya’da  Ğretim Yasaları Kitabı)**, el-Mecmua el- l , s. 12.

²³ Bkz.: EĞitim  Ğretim Bakanlığı, **Mahv ’l- mmiyyeti ve Ta’limi’l-K bb r (Cahilliğin Ortadan Kaldırılması ve İleri Yaştakiler için  Ğretim)**, Araştırma, No 8, Trablus’ta yapılan EĞiti  Ğretim Bakanları Kongresi’ndeki sunumlardan, Trablus, 9 – 14 Nisan 1966, s. 3.

²⁴ Bkz.: El-Fecr gazetesi, yıl 4, sayı 1967, 11 Ekim 1975, Trablus, s. 2.

²⁵ EĞitim  Ğretim Bakanlığı, Planlama ve Takip İdaresi, **Dirasetün T rihiyyet n an Tetavvuri’t-Talimi fi C.A.L. mine’l-Ahdi’l-Usman  ile Vaktin  el-H l **, (L.A.C (Libya Arap Cumhuriyeti)inde Osmanlı’dan Günümüze  Ğretim Alanındaki Gelişme  zerine Tarihi bir İnceleme, Bakanlık Matbaası, AĞustos 1974, s. 48.

²⁶ A.g.e., ss. 53 – 54.

²⁷ Ulusal EĞitim, Kültür ve Bilimler Komitesi, **Uluslararası EĞitim Kongresi’nde Ulusal Sunum**, Cenevre, 2004, 47. dönem, Trablus 2004, s. 21.

²⁸ Rafet Ğanim  eş-Şeyh, a.g.e., s. 87.

²⁹ EĞitim  Ğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, 1974, s. 16.

³⁰ A.g.e., s. 20.

³¹ Rafet Ğanim  eş-Şeyh, a.g.e., ss. 122 – 123.

³² A.g.e., s. 85.

³³ A.g.e., s. 85.

³⁴ Rafet Ğanim  eş-Şeyh, a.g.e., s. 87.

³⁵ A.g.e., s. 87.

³⁶ A.g.e., s. 87.

³⁷ Ahmed Ali el-Fen ş, **El-M ctema’ el-Liby  ve M şkil ti  (Libya Toplumu ve Sorunları)**, Daru Mektebetü’n-N r, Trablus, 1967, s. 43.

³⁸ EĞitim  Ğretim Bakanlığı, **Dirast n T rihiyyet n an Tetavvuri’t-Ta’lim fi C.A.L (L.A.C (Libya Arap Cumhuriyeti)inde  Ğretim Alanındaki Gelişme  zerine Tarihi bir İnceleme)**, s. 46.

³⁹ Burka Maarif Nezareti, **Takrirun an Haleti-Talim fi Vilayeti Burka (Burka Vilayeti’nin  Ğretim Durumu ile İlgili Rapor)**, 21.12.1954, EĞitim Vesikaları Merkezi, Dosya no 4.3.1979, s. 2.

⁴⁰ Dr. Muhammed Münir M rsi, **Et-Talim ’l- mm fi’l-Biladi’l-Arabiyye (Arap  lkelerinde Kamusal  Ğretim)**, Karşılaştırmalı inceleme, Alem ’l-K t p: Kahire, 1972, s. 389.

⁴¹ EĞitim  Ğretim Bakanlığı, Planlama ve Takip İdaresi, **Dirasetün T rihiyyet n an Tetavvuri’t-Talimi fi C.A.L. mine’l-Ahdi’l-Usman  ile Vaktin  el-H l **, (L.A.C (Libya Arap Cumhuriyeti)inde Osmanlı’dan Günümüze  Ğretim Alanındaki Ge-

lişme Üzerine Tarihi bir İnceleme, Trablus, 1974, s. 22.

⁴² A.g.e., s. 22.

⁴³ A.g.e., s.33.

⁴⁴ A.g.e., s. 37.

⁴⁵ A.g.e., s. 39.

⁴⁶ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Eğitim İstatistikleri İdaresi, **İhsaiyyetün Âmmetün an Tetavvuri't-Ta'lim C.A.L.**, Trablus, s. 3.

⁴⁷ A.g.e., s. 3.

⁴⁸ A.g.e., s. 4

⁴⁹ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, a.g.e., s. 39.

⁵⁰ A.g.e., s. 46.

⁵¹ A.g.e., s. 49.

⁵² A.g.e., s. 49.

⁵³ A.g.e., s. 50.

⁵⁴ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve Takip İdaresi, **Dirasetün Târihiyyetün an Tetavvuri't-Talimi fi C.A.L. (L.A.C (Libya Arap Cumhuriyeti)inde Öğretim Alanındaki Gelişme Üzerine Tarihi bir İnceleme**, Kasım 1972, s 37.

⁵⁵ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, a.g.e., s. 57.

⁵⁶ Eğitim Öğretim Bakanlığı, **Takrirun an kıtâr't-Talim ve't-Terbiye min 1968 – 1969 ilâ 1975, (1968 – 1969'dan 1975 Yılına Eğitim Öğretim Kesimi ile İlgili Rapor)**, Bakanlık Matbaası, Trablus, s. 11.

⁵⁷ A.g.e., s. 12.

⁵⁸ A.g.e., 66

⁵⁹ A.g.e., 66

⁶⁰ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, **İhsaatü't-Talim fi C.A.L. mine'l-Âmmi'd-Dirasiyyi 1974-75 (L.A.C'de 1974-75 Yıllarına Ait Öğretim İstatistikleri)**, Trablus, s. 227.

⁶¹ Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, a.g.e., s. 227.

⁶² Eğitim Öğretim Bakanlığı, Planlama ve İzleme İdaresi, **Dirasetün Talimiyetün an Tatviri't-Talim fi C.A.L. (L.A.C.'de Öğretimin Gelişimiyle İlgili Bir İnceleme)**, s. 50.

⁶³ A.g.e., s. 50.

⁶⁴ Ulusal Eğitim, Bilim ve Kültür Komitesi, uluslararası eğitim kongresinde sunulan rapor, s. 17.

⁶⁵ Ulusal Eğitim Öğretim Planlama Merkezi.

⁶⁶ Ulusal Komite, a.g.e., s. 41.

⁶⁷ Ulusal Eğitim Öğretim Planlama Merkezi

TUNUS'TA EĞİTİM SİSTEMİ

Dr. Abdüsselam El-MSEDDİ

Eski Yüksek Eğitim Bakanı

Çeviren: Muharrem Hilmi ÖZEV

Bu kongrede sunulmak üzere hazırladığım tebliğ çerçevesinde, gücümüz yettiği kadarıyla, İslam dünyasındaki eğitim ile ilgili tablonun netleştirilmesi-ne katkı sağlamaya çalışmaktayız. Konuşmamızın başında uluslararası ve bölgesel ortamlardaki gelişmeler nedeniyle konunun ne kadar önemli ve nazik olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Eğitim günümüzde insanlığı derinlemesine etkileyen sorunlar arasında, öncelikli bir konuma gelmiş bulunmaktadır. Bunun bir takım nedenleri vardır:

1. Eğitim ile kalkınmayı sağlayan koşullar arasındaki yakın ilişki. Bu bağlılığın sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere farklı yönleri bulunmaktadır;

2. Yeni itibari artık değerlerin “beşeri sermaye”den nasıl yararlanılacağı-nı belirler hale gelmesi,

3. “Bilgi toplumu” düşüncesinin eğitim manzumesi ile olan yakın ilişkisi ve bunların mekanizmaları arasındaki diyalektik ilişki;

4. Kapsamlı bir kültürel uyanışın, eğitim ile ilgili düzenlemelerin düzeyi ile doğru orantılı bir ilgileşim içerisindeki bilimsel devrimin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine bağlı olduğunun bilinen bir gerçek olması.

Bu gibi nedenlerden dolayı, eğitim bölgesel bir mesele olmaktan çıkmış, uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Önemi artmış ve çok boyutlu bir meseleye dönüşmüştür. Sonunda olaylar ve gelişmeler İslam'ı uluslararası düzeyde gerçek bir güvenlik mücadelesinin içine taşımıştır.

Tunus ta başından, İslami birinci yüzyıldan bu yana “eğitim ile ilgili” bir geleneğe marifet bilincine sahip olmuştur. Bu da, Kayravan'da bir medrese kuran Ağâlîbe'nin çabaları sonucunda olmuştur. Daha sonra başkent Tunus, Zeytûniye Üniversitesi çevresinde oluşan öğretim manzumesi sayesinde, eğitimle ilgili uyanışın beşiği olmuştur. Zeytûniye üniversitesi ise Kahire'deki el-

Ezher Üniversitesi ile Fas'taki Karviyyîn Üniversitesi arasındaki orta halkayı teşkil etmiştir.

Tunus ile birlikte batı Cezayir'in bir bölümünü de içine alan "İfrikıyye" bölgesinin tecrübe ettiği değişken siyasi tarih sosyal doku düzeyinde kendine özgü bir tarz ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, bölgede diğer Arap ülkelerinden hiçbirinde görülmeyen istisnai bir istikrar ortamı hâkim olmuştur. Bölge erken dönemde Araplaşmış ve bu durum bölgedeki tüm kabileleri etkisi altına almıştır. Süreklilik unsuru olan dil de böyle olmuştur. Daha sonra [toplumun] inancısı da Ehl- Sünnet'in İslam anlayışı ve İmam'ı Malik'in içtihatları çerçevesinde istikrara kavuşmuştur. Bu şekilde Tunus tüm yönleri ile bir tecanüs (homonjenlik) örneği haline gelmiştir; Arap, Müslüman, Sünni ve Maliki bir halk. Tunus bu dörtlünün dışına –ne dil olarak, ne din olarak ne mezhep olarak– ileriye göreceğimiz üzere, onda bir gibi çok az bir bölümü hariç, hiçbir zaman çıkmamıştır.

Fransızlar Tunus'u 1881 – 1956 yılları arasında işgal altında tutmuşlardır. İşgal ile birlikte öğretim [sistemi] geçmiş nesillerden devralınan miras sistem ile Fransızların kendi kültürlerine ve dillerine hizmet etmesi için getirdikleri Franko – Arab sistem arasında dağılmıştır. Miras öğretim sistemi Nafi' kıraati ve Kâlûn rivayeti üzere Kuran öğreten Ketâtîb, Kuran medreseleri adı verilen, çocuklara farklı [dini] bilgilerin verildiği ve miras boyasının ağır bastığı medreseler ve Zeytûniye Üniversitesi'ne nispetle Talim-i Zeytûni adı verilen faaliyetler çerçevesinde temsil edilmekteydi.

İşgalin ardından, Hüseyini ailesinden Bay'lar (el-Bâyât) hanedanı kontrolünde bulunan hükümdarlık yetkilileri Fransız kültürü ile Arap kültürü karışımı bir eğitim sistemi ihdas ettiler. Es-Sadık Bâi 1905 yılında kendi ismiyle anılan Es-Sadıkıyye medresesini kurdu. Sömürgeci bağımsızlık kazanma savaşını yürüten siyasi elit işte bu Es-Sadikî eğitim nizamından mezun olmuş ve bu elit 1956 yılında da ülkeye bağımsızlığını kazandırmıştır.

Bağımsız devletin ilk giriştiği işlerden biri tevhid-i talim (öğretimde birlik, tevhid-i tedrisat) olmuş ve devlet klasik eğitim ile modern eğitim arasında bir yol izlemiştir. Böylece bir bakıma Zeytûnî eğitim sistemini geliştirmeye, Arapça İslami eğitim ile bağlantılı olarak modern eğitimi yeni eğitim sistemi içerisine enjekte etmeye çalışmıştır.

Bağımsız devletin tercihlerinden biri de, İslam kültürü konusundaki cüretkâr girişimleri olmuştur. Bu girişimler 13 Ağustos 1956'da yayımlanmaya başlayan Mecelletü'l-Ahval eş-Şahsiyye'de ve modern çağın gereklikleri ölçüsünde ibadetler konusunda içtihadın yenilenmesi gerektiğine dair ileri sürülen görüşte somutlaşmıştır. Bu görüşler sömürgeci gelecek yeni kötülöklere karşı, başlamış bulunan kültürel uyanışın tek başına bir güvence teşkil ettiğini ileri sürmekteydi.

Tunus bağımsızlığın ardından eğitime çok büyük yatırımlar yapmıştır. Tunus'un eğitim politikaları üç sütun üzerine inşa edilmişti. İlk olarak, bütçeden eğitime en büyük pay (%31,5) tahsis edilmişti. Bu bağlamda 1960 yılında Tunus Üniversitesi'nin kuruluşu için girişimler başlatıldı. Öğretimi yaygınlaştırma ve ikili öğretimin kapılarını tüm erkek ve kız öğrencilere açma çalışmaları yapıldı. Tunus'taki eğitim sistemi insani, sosyal ve sayısal farklı ilim dallarında, teknik ve teknolojinin farklı yönlerinden yararlanmada çağın yeniliklerini getirme konusunda önüne çıkan engelleri kaldırmaktan bir an bile geri kalmadı. Son yıllarda Tunus hükümetinin bu alanda yaptığı en önemli yatırımlardan biri de, bilişimin tüm öğretim seviyelerinde yaygınlaştırılması için görülmemiş düzeyde kaynak aktarılması olmuştur. Bu bağlamda, bilgi toplumu mekanizmalarında yer alma çabaları tamamlanmış ve "Yarının Okulu için Uygulama Planı: 2002 -2007" biçiminde ifade edilen parola ile duyurulmuştur.

Kuzey Batı Afrika'da yer alan Tunus tarihin çeşitli dönemlerinde stratejik bir konumu temsil etmiş; kültürel evliliklere, etnik karışıma ve medeniyetler arası etkileşime ev sahipliği yapmıştır. Tunus'un coğrafi büyüklüğü 163.610 kilometrekareyi geçmemektedir. Bu coğrafyanın yaklaşık %40'lık bölümü çöl ve çorak arazidir. Nüfusu 10.005.000'tir. Nüfus artış hızı %1,08'dir. Şehre göç aralıksız sürmektedir ve şu an şehirli nüfusun oranı %64'tür. Sadece başkent Tunus'ta 2.300.000 kişi yaşamaktadır. Sahil şeridi 1998 kilometreye ulaşmaktadır. Arapların nüfus içerisindeki oranı %98 olduğu gibi, Müslümanların oranı da %98'dir. Yahudi ve Hristiyan azınlıklar da birlikte yaşamaktadırlar. Arapça konuşanların oranı ise %99'dur. Arapça ile birlikte Berberi dilini konuşanların oranı %1'dir.

Tunus'ta eğitim sistemi üç aşamalıdır. İlköğretim on, ortaöğretim ise dört yıldır. Ardından yüksek öğrenim gelmektedir. Onatlı yaşına dek eğitim zorunludur. Altı yaşındayken eğitim almakta olan çocukların oranı %99, on bir yaşına erişenlerin katılım oranı %97,3, on altı yaşına erişenlerin katılım oranı ise %90,5'tir. On iki ile on sekiz yaşları arasında eğitime katılanların oranı ise %76,1'dir. İlk ve orta öğretimde eğitim gören öğrenci sayısı 2.142.132'dir. Bunlardan 1.053.416'sı ilköğretimde, 1.088.816'sı ise ortaöğretimde. Devletin eğitim faaliyetlerine özel sektör de katılmaktadır. Özel sektörde eğitim gören öğrenci sayısı 25.748'dir. Bunlardan 15.406'sı ilköğretimde, 10.342'si ise ortaöğretimde.

Yüksek öğrenime gelince, Arap – İslam ülkeleri arasında Tunus liseden mezun olan her öğrencinin – ki, Tunus'ta bunlara Bakalorya denir- üniversiteye devam etmesini garanti altına ülkeler arasındadır. Öğrencilerin üniversiteye kabulü, denklik ve hak etme önceliğine dayalı bir yön belirleme sistemine göre yapılmaktadır.

Tunus'ta şu an hükümete bağlı 12 üniversite bulunmaktadır. Özel sektöre bağlı ise 20 kuruluş vardır. Hükümete bağlı üniversiteler 394.000 öğrenciye hizmet vermektedir. Bunlardan her yıl 69.000 öğrenci mezun olmaktadır. 20 -24 yaşları arasındakilerden yüksek öğrenime devam edenlerin oranı %37'dir.

Bunların dışında, 11.000 öğrenci de yurt dışında eğitim almaktadır.

Tunus üniversiteleri ise 3481 yabancı öğrenciye hizmet vermektedir. Bunların dağılımı aşağıdaki gibidir:

Arap Mağrip ülkeleri: 1554

Arap Maşrik ülkeleri: 910

Afrika ülkeleri: 899

Diğer ülkeler: 118

Tunus'un eğitim konusunda izlediği ve ilgili literatürde özetlenen bir takım ilkeler bulunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse:

Geleceğin kapılarını açan, bireylerin ve halkların geleceğini belirleyen bilimdir. İster siyasi düzeyde olsun, ister iktisadi, sosyal ve kültürel düzeylerde olsun, bilim toplumların kurtuluşunun temel koşuludur.

Bu durumda eğitime yapılan yatırım geleceğe yapılan yatırımdır. Çünkü bilim en iyi geleceğin güvencesidir.

Bilim ve tekniğin baş döndürücü bir hızla geliştiği bir dünyada yaşıyoruz. İlerleyen kattan kopmamak için eğitim manzumesi de geliştirilmeli hatta daha öne geçirilmelidir ki, üniversite mezunları yarının dünyasına intibak edebilsin.

Okulların ufkunun açık olması ve bilimsel ve teknik yenilikleri takip edebilecek kapasitede bulunması gerekir. Unutulmamalıdır ki, bu günün öğrencisi yarının vatandaşı olacaktır. Bilimin bu gün ortaya koyduğu yenilikler bizim daha önce öğrendiklerimizi zaman aşımına uğratmaktadır. Son derece hızlı bir şekilde yeni meslekler ortaya çıkmakta ve bazı meslekler ortadan kaybolmaktadır. Çalışma koşulları ve biçimleri de hızla değişmektedir.

Okulun tüm değişikliklerle tek başına yarışması mümkün değildir ama okul en azından gençliğe bir gelecek perspektifi kazandırmak, onları iş yaşamındaki değişikliklere ve yeni durumlara ayak uydurabilecek yetenekli bireyler haline getirmek durumundadır.

İşin zor tarafı yarının mesleklerinin bugünden bilinmiyor olmasıdır. Bir takım bilgileri gençliğe vermek onları bu yeni dünyaya hazırlamak için yeterli sayılmamalıdır. Okula düşen formasyon sırasında, istenen yetenekleri gençliğe kazandırmaktır. İstenen sonuca ulaşmak için gerekli olan yetenekleri ve

gelecek için gerekli olan becerileri kazandırma konusunda yeteri kadar esnek bir yol izlenmelidir.

Yarının okulu dünya ile rekabet edebilecek donanım ve kapasiteye sahip olmalıdır. Eğitime yapılan yatırımlarının geri dönüşü için, insan kaynaklarının uygun biçimde hazırlanması temel koşuldur. Bilim ve teknolojiadaki gelişmelere ayak uyduramayanlar, günümüz dünyasında varlıklarını koruyamayacaklardır.

23 Temmuz 2002'de Yayınlanan Temel Eğitim ve Öğretim ile İlgili İdari Yasadan Seçmeler

Eğitim Broşüründe:

1. Eğitim mutlak vatani bir öncelik olup altı yaşından on altı yaşına kadar zorunludur. Tüm Tunuslular için güvence altına alınmış temel bir hak olup cinsiyet, toplumsal asalet, renk ya da dine dayalı herhangi bir ayrımcılık yapılamaz. Eğitim toplum ve bireyler tarafından yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür.

2. Eğitim ve öğretimin ekseni öğrencidir.

3. Eğitimin hedefi öğrencileri Tunus'a bağlı ve vefalı, vatanını seven ve yücelten bireyler olarak yetiştirmek ve onlara vatandaşlık bilincini aşılaktır. Tunusluluk, Mağriplilik, Afrikalık, Araplık, İslamlık ve merkezilik kültürlerine tüm boyutlarıyla sahip bilinçli öğrenciler yetiştirmek ve onları insanlık birikimine açık bireyler haline getirmektir.

Yine eğitimin hedefi bilginin, aksiyonun, hoşgörünün, ağırlınlığının önemi ile ilgili Tunusluların üzerinde birleştiği değerlerin kökleşmesini sağlamaktır. Bu değerler toplumun kendine özgü kültürel vazgeçilmezleri konusunda tutkulu, yeniliklere açık; özgürlük, demokrasi, toplumsal adalet ve insan hakları gibi yüksek insani değerleri ve evrensel ilkeleri benimsemiş bir toplum olarak sağlamlaşmasını garanti altına alır.

4. Devlet genel eğitimin okul çağındaki herkes için ücretsiz bir hak olduğunu güvence altına alır, eğitimin doğal seyrinde kesintisiz devam etmesi ve cari düzenlemelere uygun olması koşuluyla, tüm öğrencilere eşit fırsatlar sunar.

Devlet ihtiyaç sahibi çocukların eğitim haklarından yararlanabilmeleri için gerekli koşulların oluşması için önlemler alır.

5. Okullar eğitim, öğretim ve oryantasyon görevlerini üstlenir.

6. Okullar eğitim görevleri çerçevesinde, velilerle işbirliği ve ailelerle dayanışma içerisinde iyi huyların, sağlam davranışların, mesuliyet ve girişim ruhunun geliştirilmesi için faaliyet gösterir. Bunları şu ilkeler ışığında gerçekleştirir:

- Öğrencide medeniyet duygusunu geliştirmek ve onları vatandaşlık değerleri üzere eğitmek; öğrencinin özgürlük ve sorumluluk duygularına sahip olmalarını sağlamak, haklar ve görevler bağlamında vatandaşlar arasında eşitlik, adalet ve hakkaniyeti gözeten bir toplum inşasına katkı sağlayan birey olarak yetiştirmek

- Bireyi, doğuştan gelen, vicdani, akli ve bedeni tüm boyutları ile birlikte geliştirmek, yeteneklerini ve becerilerini ortaya çıkarmak; sağlam karar alan, kendine güvenen, girişimcilik ve yaratıcılık ruhuna sahip olmak suretiyle eleştiri ve etkin irade yetenekleri gelişmiş bireyler yetiştirmek

- Kişiliğini geliştirme ve başarı arzusunu kamçılama noktasında çalışkan ve etkin, temyiz gücüne sahip, çalışmayı seven ve ahlaki değerleri gözeten bireyler yetiştirmek

- Öğrenciyi toplumsal değerlere ve birlikte yaşam kurallarına saygılı bir birey olarak yetiştirmek

7. Okullar öğrencilerin tümüne genel kültür, teorik ve pratik bilgilerle donanma fırsatı sunan, öğrencilerin doğal yeteneklerini geliştirmelerine, kişisel öğrenim yeteneklerini geliştirmelerine ve bilgi toplumuna katılmalarına imkân tanıyan iyi bir öğrenimi güvence altına alan öğretim görevleri çerçevesinde faaliyet gösterirler.

Okulda bulunması beklenen özellikler:

- Öğrencilerin Arap dili yeteneklerini, dilin ulusal özellikleri ile birlikte, geliştirmek.

- Öğrencilerin en az iki yabancı dil öğrenmelerini sağlamak

- Düşünsel, duygusal ve bilimsel zekâ yeteneklerini sağlamlaştırmak

- İletişim yetilerinin geliştirilmesi ve dilsel, bilimsel, sembolik ve somut her türlü anlatım şekliyle yararlanılması

- Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma yetilerinin geliştirilmesi ve bunları diğer alanlarda kullanabilir hale getirilmesi

- Öğrencilerin geleceğe hazırlanması, gelecekteki değişiklikleri takip edebilecek ve değişime olumlu katkı yapabilecek şekilde donatılması.

8. Temel eğitim kendi başına var olan bir halkayı temsil etmektedir ve yeni yetişen nesli, kendi kişisel yetilerini geliştirecek şekilde yetiştirmeyi amaç edinir ve onların yeterli bilgiye sahip olmalarını güvence altına alır. Yeterli eğitimi almış olan gençler bir sonraki aşamada eğitim alabilecek veya bir meslek edinmiş ve topluma katılacak düzeye gelmiş olurlar.

9. Temel eğitim öğrencinin öğrenimini yürürlükteki düzenlemelere uygun biçimde ve doğal yollardan sürdürme gücüne sahip olduğu sürece zorunludur.

Temel eğitimin tamamlanmasından önce öğrenimin kesintiye uğraması halinde, okul velileri ile istisnai bir işbirliği içerisinde hareket eder.

Öğrenci, fahiş bir hata işlediği gerekçesiyle eğitim kurumuna götürülmesinin ardından, eğitimden sorumlu sekreterlikten [ya da bakanlıktan] bir karar alınmadığı sürece on altı yaşını doldurmadan önce tüm öğrenim kurumlarından nihai olarak uzaklaştırılmaz. Öğrencinin kendi haklarını bizzat kendisinin, ya da vekili aracılığıyla savunma hakkı saklıdır.

10. Baktığı kişileri –eğitimine yürürlükteki düzenlemelere göre doğal yollardan devam etme imkânına sahip oldukları halde- eğitim kurumlarına katılmaktan men eden ya da on altı yaşından önce geri çeken veliler 20 dinar ile 200 dinar arasında para cezası ile cezalandırılırlar. Hatanın tekrarı halinde ceza dört yüz dinara yükseltilir.

Eğitim kurumlarında

Eğitim aşağıdaki kamusal ve özel kurumlarda yürütülür:

- Okul öncesi eğitim veren kuruluşlar
- İlköğretim okulları
- İdadiler
- Akademiler
- Model Akademiler
- Açık öğretim Okulları

Kamusal eğitim kurumlarında

11. Okul öncesi eğitim uygun kuruluşlarda ve yerlerde verilir

Temel eğitimin birinci aşaması ilköğretim okullarında, ikinci aşaması ise idadilerde verilir

Lise eğitimi akademilerde ve model akademilerde verilir

Model akademiler milli eğitim bakanlığınca alınan bir karar ile eğitim sistemi tarafından tanımlanır.

12. İlköğretim okulları, idadiler, akademiler ve model akademiler ve açık öğretim okulları milli eğitim bakanlığının teftişine tabidir. Bu okullardan her biri bir müdür tarafından yönetilir ve kurum konseyi ve pedagojik öğretmenler kurulu müdürün yardımcısı olarak çalışır.

13. İlköğretim okulları, idadiler, akademiler ve model akademilerdeki kurum konseyleri, okulun çalışma koşullarını iyileştirme, yöntemler geliştirme, ulusal eğitimin hedefleri ve okul için belirlenen hedefler çerçevesinde eğitim hizmetlerinin güzelleşmesi gibi alanlardaki programlarını hazırlar. Bu konuda eğitim ailesini ilgilendiren tüm tarafların, öğrenci velilerinin ve ilgili derneklerin katılımı sağlanır.

Eğitim kurumu planlama yaparken toplumsal çevrenin duyarlılıklarını ve öğrencilerin özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurur.

Okul programı teftiş otoritesinin onayına sunulur.

Okul programı çerçevesinde kamusal eğitim kurumlarının zaman çizelgesi düzenleme, değerlendirme ve müfredatın ulusal ölçüler ve ölçütler çerçevesinde dağıtılması gibi konularda uygulama esnekliğinden yararlanması mümkündür.

14. İlköğretim okulları, idadiler, model akademiler ve açık öğretim okullarındaki pedagojik kurullar öğrenim, değerlendirme, zaman çizelgesi, öğrencilere destek olmak ve refakat etmek gibi konularda ulusal ölçülere ve okulun hususi kurallarına uyarak ve bunları okul idaresiyle işbirliği içerisinde yürütür.

15. Devlet kamusal öğretim kurumları inşa eder ve ulusal bütçeden buraya pay ayırır. Bununla birlikte, mahalli üniversiteler, iktisadi ve sosyal kuruluşlar ve ilgili dernekler de cari yasalara uygun biçimde katkı sağlayabilirler.

16. İdadiler, akademiler, model akademiler ve açık öğretim okulları tüzel kişiliğe ve mali bağımsızlığa sahip, bütçeleri kademeli olarak devlet bütçesine bağlı olan kamu kurumlarıdır.

17. İdadilerin, akademilerin, model akademilerin ve açık öğretim okullarının gelir kaynakları devletin donanım ve diğer harcamalar için ayırdığı ödeneklerden, özel ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağışlardan, hizmet ve varlıklardan elde edilen gelirlerden, gücü yeten velilerden alınan kayıt rüsumundan, depozit ve kütüphane gelirlerinden oluşmaktadır.

18. Eğitim kurumlarının inşası sırasında, kurumun çevre içerisindeki yerini tespit eden mührün saygıyla sahiplenilmesi gerekir.

Değerlendirmede

19. Okul öğretim faaliyetlerinin tamamı periyodik ve düzenli değerlendirmeye tabidir.

Değerlendirme, okuldaki ve ilgili kurumlardaki öğretim faaliyetlerinin sonuçlarını, çalışanların performanslarını ve öğrencilerin kazanımlarını objektif kriterlere tabi tutmayı amaçlar. Burada asıl amaç belirlenen hedeflerin gerçekleşmesini güvence altına almak için gerekli değişiklik ve düzeltmelerin zamanında yapılmasıdır.

Eğitim alanındaki araştırma ve yenilikler konusunda

20. Eğitim araştırmaları öğretim faaliyetlerinin iyileştirilmesi, okuldaki faaliyetlerin geri dönüşümünde kalitenin artırılması, arzulanan hedeflere ulaşma amacıyla sürekli yenilenme ve alandaki uluslararası kriterleri yakalama gibi noktalarda temel bir faktörü simgeler.

21. Eğitim ile ilgili araştırmalar pedagoji, eğitim yöntemleri, araçları ve programları, eğitimcilerin performansı, okul ve çevresindeki yaşam ve değerlendirme sistemleri kadar, mukayeseli eğitim sistemleri, eğitim ve öğretim alanındaki değişim ve dönüşümlerin denetlenmesi gibi konuları kapsamaktadır.

Ayrıca, eğitim ile ilgili araştırmalar alanda yaşanan yeniliklerin izlenmesi ve bununla ilgili yayınlar yapılması, dünyadaki buluşların farkında olunması ve bunlardan yararlanılması ve modern teknolojilerin öğretim alanında kullanılmasını sağlamak gibi amaçlara da hizmet eder.

22. Eğitim ile ilgili araştırmalar bu iş için tahsis edilmiş kurumlarda gerçekleştirilir. Bu kurumlar, gerektiğinde, bilimsel araştırma merkezleri ve üniversitelerin konuyla ilgili ihtisas yapan bölümleri ile birlikte çalışır.

KAMERUN’DA EĞİTİM TARİHİ VE İNSANLIĞA KATKILARI

Hamadou ADAMA

Ngaoundéré Üniversitesi – Cameroon

Çeviren: Fatma Günce KANLI

Kamerun’un Coğrafik konumu, yüzölçümü ve nüfusu

Bir orta Afrika devleti olan Kamerun Cumhuriyeti, Batı Afrika’da Biafra Körfezine komşu, Ekvatorial Gine ile Nijerya arasında yer almaktadır. Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti (797 km), Çad (1,094 km), Kongo Demokratik Cumhuriyeti (523 km), Ekvatorial Gine (189 km), Gabon (298 km) ve Nijerya (1,690 km) ile sınırı bulunmaktadır. Kamerun’un Atlantik kıyısı 402 km uzunluğundadır. Ülkenin yüzölçümü 475 440 km₂’dir ve 2007 yılındaki toplam nüfusunun 18 Milyon olduğu tahmin edilmektedir.

Ülke 200’den fazla etnik grubun yanı sıra birçok coğrafik ve kültürel çeşitliği içerisinde barındırmaktadır. Nüfus artış oranı 2007 yılında %2,7 oranındadır. Doğum oranı binde 36; ölüm oranı ise 12,7’dir (2007 yılı). Toplam nüfusun ortalama yaşam süresi 54 yıl ve ortalama doğurganlık oranı 4,5’dir.

Kamerun’un yakın tarihine bakıldığında, dilbilimsel çizgiler ve sömürge tecrübeleri boyunca bölünmüş 2 özerk hükümetli federal bir cumhuriyet olduğu görülmektedir.

Eski Fransız Kamerun’u ve İngiliz Kamerun’unun bir parçası günümüzdeki Kamerun’a 1961 yılında dâhil olmuşlardır. Kamerun’un 1 Ocak 1960 yılında Birleşmiş Milletler nezdinde Fransa’dan bağımsızlığını kazanmasından bu yana Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo ve Ekvatorial Gine gibi komşu ülkelere kıyasla, genel olarak siyasi istikrarı sağlanmış, bu istikrar aynı zamanda tarımda, karayolları ve demir yollarında, ek olarak petrol sanayisinde gelişime olanak vermiştir. Demokratik reformlardaki gelişmelere rağmen, 1982’den bu yana siyasi güç devlet başkanlığındaki etnik oligarşinin elinde bulunmaktadır. Devlet Başkanlığını aynı zamanda Müslüman olan Amadou Ahidjo’dan devralmış olan Paul Biya, sağlık nedenlerinden dolayı istifa etmek zorunda kalmış ve bu durum birkaç ay sonra resmen açıklanmıştır.

İdari yapı ve dini inançlar

Kamerun 10 şehirden oluşmaktadır:

- 3 şehir, Adamawa bölgesinin ve ülkenin kuzeyinde bulunmaktadır. Bunların tümü Müslümanların yoğunlukta olduğu şehirlerdir. Kuzey bölgeleri; geçmişte Adamawa'nın geri kalan toprakları, Sokoto Halifeliğinin eski güney bölgesini paylaşan Fransız ve İngilizlerin sömürgesi altında bulunmuşlardır.

- 5 şehir ise, Güney, Doğu, Orta, Batı ve Kıyı Bölgesinde yer almaktadır. Bu 5 şehrin tümü Katoliklerin yoğunlukta olduğu bölgelerdir ve kısa süren Alman sömürgesinin ardından Fransız sömürgesi altında bulunmuşlardır.

- Eski İngiliz sömürgesi olan 2 şehir ise ülkenin Kuzey Batı Bölgesinde ve Güney Batı Bölgesinde yer almaktadır. Bu iki bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğu Presbiteryen kilisesine bağlıdır. Bu iki bölge İngiliz sömürgesi altında olmakla birlikte 1961 yılına kadar İngiliz Kamerun'unun bir parçasıydı.

Başkent Yaunde ülkenin orta kısmında bulunmakta, aynı zamanda iktidardaki Devlet Başkanı Paul Biya'nın da soyu bu bölgeden gelmektedir.

Geleneklere göre, Kamerun'daki en önemli 3 şahsiyet cumhuriyetin Devlet Başkanı, Başbakanı, Temsilciler Meclisi Başkanıdır. Söz konusu 3 şahsiyetin her birinin Müslüman çevreden, Katoliklerden veya Presbiteryen Kilisesinden gelmesi gerekmektedir. İktidardaki devlet başkanı Güney'deki Katoliklerden ise, Başbakan eski İngiliz sömürgesindeki Presbiteryen kilisesinden ve Temsilciler Meclisinin Başkanı ise kuzey bölgesindeki Müslümanlardan seçilmektedir. Dinsel çizgiler boyunca düzenlenen bu sosyolojik denge, alt idari yapıya da yansımaktadır ve bunun Kamerun'daki sosyal barışın anahtar parçası olduğuna inanılmaktadır.

İstatistiksel olarak, çoğunlukla kuzeydeki 3 şehirde bulunan Müslüman toplumu, Douala ve Yaunde gibi güneyde bulunan başlıca şehirler 18 milyon Kamerunlunun %25 ile %30'unu temsil etmektedir. Ülkedeki Hristiyanlar toplam nüfusun %40'ını oluştururken yaklaşık %30'u da geleneksel Afrikalı dinlere bağlıdır.

Siyasi açıdan, Müslüman toplum sosyal hayatı ve sivil kurumları etkiliyordu, o kadar ki Müslümanlar toplam nüfusun %50'sini temsil ediyorlarmış gibi muamele görüyorlardı. Sosyal hayat idari olarak biçimlendirilmişti, Kamerun'un ilk devlet başkanı, aynı zamanda kendisi de Müslüman olan Ahmadou Ahidjo (1960–1982), Müslüman toplumun yararına bazı kanunları kabul etmişti. Dini bayramların resmi tatil ilan edilmesinde, kota politikası ile kabinde ve ulusal meclisteki 3 bölgeden ve 3 dinden Kamerunluların eşit olarak temsil edilmesi sağlanmaktaydı.

Kasım 1982'den bu yana yani Devlet Başkanı Paul Biya'nın görevi devralmasından sonra, İslam, sivil toplumdaki siyasi etkisini kaybetmeye başla-

mıştır. Aynı durum eğitim ve ekonomi alanlarında da yaşanmıştır. Bunun açık bir göstergesi olarak hükümet seviyesindeki idari merkezde veya kabinede sadece birkaç Müslüman'ın bulunması gösterilebilir. Sonuç olarak, profesyonel ve iyi eğitilmiş öğretmenler, milli eğitimden sorumlu Bakan tarafından bildirilen Kuzey'e tayin edilme fikrini çoğu kez reddetmektedirler. Genel ve teknik okullar yeterli donanıma sahip değildir ve Güneye göç, gençler arasında yükselen bir akım haline gelmiştir. İdari merkez tarafından terk edilmişlik fikri Kuzey Kamerun'daki Müslüman nüfusunda yaygın bir fikirdir.

Ayrıca, yüksek nitelikli, deneyimli ve sözünü esirgemeyen Müslümanlar tamamen ihmal edilirler iktidarı eleştirmemeleri için dışlanıp korkutulmasalar bile, en azından ihmal edilmektedirler. Bu bağlamda, 1990'lardaki İslami eylemciliğe kötü gözle bakılmasına neden olan uluslararası hava, Kamerun'da İslam ve devlet arasındaki ilişkiyi kötü yönde etkilemiştir. O zamandan bu yana yapılan bir takım müracaatlara rağmen ülkenin devlet başkanı, başbakanlık ofisine bir Müslüman'ı atamaktan kaçınmıştır.

Ekonomi ve Endüstri Alanında Müslümanların Oranı

Ekonomik sektördeki Müslüman girişimcilerin oranı Hristiyan girişimcilerin aynı sektördeki oranlarına kıyasla çok daha azdır. Müslümanların büyük bir çoğunluğu, tarım ve kırsala bağlı olan özel sektöre mensuplardır. Ekonominin temelini, ülkenin %80 insan gücünü çalıştıran ve ürün miktarı toplam ihracat gelirinin %60'ından fazla olan tarım sektörüdür. Ana ihracat mamulleri düz çayırılık alanlarda yaşayan Müslüman çiftçilerin ürettikleri pamuk ve yerfıstığıdır. Fakat zayıf yatırım ve riskli yol şebekesinden dolayı, bu mamuller çiftçilere düşük kazanç sağlamaktadırlar. Bu durum hayvancılığı ve et, deri, süt gibi hayvan ürünlerini de kötü yönde etkilemektedir.

Ekonominin sözünü etmeye değer bir başka yanı da, büyük ölçüde Müslümanların kontrolünde olan uzun mesafeli ve bölgesel ticarettir. Sanayi ürünlerine yönelik iç ve bölgesel ticareti Çad Gölü havzası boyunca Müslümanlar tarafından kontrol edilmektedir. Günümüzde, İslam'ın sadece Sudan'da değil Yağmur Ormanları ve Ekvator gibi uzak bölgelerin derinliklerine de tüccarlar ve din temsilcileri tarafından götürülmüş olduğu düşüncesi genel kabul görmektedir.

Aksine, Müslümanlar, eğitim, sağlık hizmetleri veya ordu gibi alanlar dışındaki ikincil sektörlerde çok az yer bulabilmektedirler. Bu durum kısmen tarihi faktörlerden ve sömürgecilik döneminde Fransa ile yaşanan sürtüşmelerden kaynaklanmıştır. Fransızlar tarafından sömürgecilik döneminde gerçekleştirilmiş olan doğrudan yönetim sistemi Müslümanların aleyhine ve yalnızca Hristiyanlığa dönenler lehine bir durum arz etmekteydi. Bu durum Müslümanların, Fransız Katolik okullarında yetersiz eğitim almalarına ve dolayısıyla, 1960 yılında Kamerun'un özgür bir devlet olmasından sonra toplumda söz sahibi olamamalarına yol açmıştır.

Sanayi konusuna bakıldığında sanayi madenciliğini, inşaat sektörünü ve enerji sektörünü kapsamaktadır. Ülkede maden ve petrol büyük önem arz etmektedir, 1999 yılında toplam ihracatın %46'sını petrol üretimi teşkil etmiştir. Açık denizlerde üretilen petrol (ham) 1977 yılında ticari ağırlık kazanırken, 1985 yılında en yüksek noktaya ulaşmış ve o tarihten bu yana düşüşe geçmiştir. Kamerun genellikle OPEC'in (Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü) fiyat politikasını takip etmektedir. Ham petrol ihracı çoğunlukla Fransa ve ABD'ye yapılmaktadır, fakat Kamerun 1995 yılından bu yana petrol ithalatçısı haline gelmiştir.

Sanayi sektörü, ithal ikame üzerinde yoğunlaşmıştır (radyo, sabun, lastik, ayakkabı üretimi) ve tarım ürünlerini işleme (şeker arıtımı, bira yapımı, hurma yağı işlenmesi, pamuk iplikçiliği, tütün ve kâğıt hamuru ürünleri) ve petrol arıtımı 1998 yılındaki gayri safi yurt içi hâsılanın %10.62'sine karşılık gelmektedir. Diğer ağır sanayiler; Edea'da gerçekleştirilen alüminyum madeni dökümcülüğü (ithal boksit kullanılarak), çelik işleme ve dericiliktir. 7.000 kişinin çalıştığı 1.070 km'lik Çat-Kamerun boru hattının inşası 2000-01 yıllarında gayrisafî yurtiçi hâsılanın %1,1'lik artışını beraberinde getirmiştir. 2 Milyar dolar maliyetli boru hattının inşası 2001 yılının sonunda başlamış ve 2003 yılında tamamlanmıştır.

Sanayileşmeye ilişkin olarak sadece iki Müslüman işadamı bu sektörde başarılı olmuş ve kendi çabalarıyla ayakta kalmayı başaramışlardır. Her iki iş adamı da firmalarının faaliyetlerini, gıda işleyerek ve bölgesel pazarlara tamamlanmış ürünler ihraç ederek tarım ürünleri üzerine kurmuşlardır.

Sözünü ettiğim üretilmiş mallar Müslümanların yaygın olduğu bölgelerdeki gıda işleme sanayileri ile bağlantılıdır. Bunlar; yağ, konserve, pirinç ve farklı çeşitlerde olan pastörize süt gibi ürünlerdir. Fakat bu ürünler Güney Afrika'dan ithal edilmiş ürünlerle kıyaslandığında uluslararası piyasada daha az rekabet gücüne sahiptirler.

2006 yılında kişi başına düşen milli gelir 2500 Amerikan doları olarak tahmin edilmektedir. Toplam nüfusun %48'i yoksulluk sınırının altında yaşarken, Güney Kamerun ve Atlantik kıyı bölgelerine kıyasla Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Kuzey Kamerun'un daha kısıtlı altyapı imkânlarına sahip olmasından dolayı Müslümanların büyük çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar.

Her ne kadar bu durum sürekli olarak araçsallaştırılıyor olsa da, Kuzey Müslümanları ile Güney Hristiyanları arasındaki gelişmişlik farkı ve ekonomik sorunlarının temelinde eğitim farklılığı bulunmaktadır.

Eğitim ve Okuryazar Oranı

Kamerun'daki Müslümanların eğitim düzeyi Hristiyan toplum ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeydedir. Müslüman erkek çocuklarının %10'undan azı Fransızca eğitim alırken, kız çocuklarının %2'si ancak ortaokul eğiti-

mi alabilmektedir. Müslüman bölgesinde yer alan Ngaoundere Üniversitesi, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın yardımları ile 1980'lerde inşa edilmiştir, İslami eğitimine ilişkin istatistikler korkutucu boyuttadır. 2006 yılındaki toplam 12.000 öğrencinin, sadece %20'si Müslüman'dı ve bu oranın da %5'den daha azı Müslüman kız çocuklarıydı.

Bütün akademik pozisyonların dâhil olduğu 200 kişilik öğretim personeli içerisinde %10'undan azı Müslüman'dır ve 1993 yılında üniversitenin var olmasından bu yana hiçbir Müslüman bayan öğretmen olmamıştır. Ayrıca, bu oranın içerisinde, üç Müslüman doçent doktor bulunmaktadır ve aralarından sadece biri rektör yardımcılığı seviyesinde idari bir pozisyona sahip olmuştur.

Kamerun'un başkenti Yaunde'deki Orta Afrika Katolik Üniversitesinin durumundan bahsetmeksizin şuna değinmek isterim: diğer 5 devlet üniversite-deki durum Ngaoundere Üniversitesindeki durumdan çok daha kötüdür.

Uluslararası alanda kıyaslandığında, genel okuma-yazma oranı her geçen gün pozitif yönde artmaktadır. Biz iki resmi dilden birini okuma ve yazma becerisine sahibiz. Kamerun'daki Müslüman nüfusun, Çad havzasındaki ülkeler gibi Arapça ve Ajamice'yi (Arapça harflerle yazılan bölgesel dil) de okuma-yazmada kullanabildiğini de belirtmek gerekmektedir. Açıkçası, okuryazar oranı Hristiyan Güney'de %95'e ulaşırken, Müslüman Kuzey'de %40'lara düşmektedir.

İlerleme kaydedilmesine rağmen, siyasi kararsızlığın bu hakikatte kısmen de olsa payı bulunmaktadır. Birçok profesyonel öğretmen, uzman okullarda eğitimlerini tamamladıktan sonra Müslüman bölgelere tayin edildikleri zaman o bölgelere dâhil olmayı kabul etmiyorlardı. Aynı zamanda, Kamerun'daki kamu sektörü öğretmen eğitim okullarındaki giriş sınavına çok az sayıda Müslüman kabul edilmektedir.

Tarihi olarak 4 milyondan fazla nüfusuyla Müslüman topraklarını kapsayan bu üç Kuzey bölgesinde merkezi hükümet tarafından yalnızca teknik liseler açıldı. Bu okulların tümü sınırlı fonksiyonel bölümlerle birlikte yetersiz donatılmışlardı.

Teknik liselerde ve genel liselerde ortalama sınıf başına düşen 80 öğrenci ile sınıflar çok kalabalıktır. İlköğretimde kentsel ve kırsal alanların her ikisinde de ortalama öğrenci oranı hiçbir yerde sınıf başına 120 öğrenciden aşağı değildir. Bu büyümekte olan sorunla yüzleşen aileler, daha iyi günler beklerken ve hükümet tarafından maaşı ödenen öğretmenlerin okullarına gelmesini ümit ederken, genellikle çocuklarıyla ilgilenecek yarı zamanlı çalışan öğretmenler tutuyorlardı.

Öğrencilerin toplam sayısı ve hem devlet hem de özel ilkokullar, ortaokullar ve liseler hakkındaki istatistikler siyasi hassasiyetten dolayı hükümet yetkililerinden zor elde edilebilmektedir. Biz sadece genel eğilimlerle bu alanda geniş bir fikir verebiliriz.

Bu bağlamda, istatistiksel olarak Katolik ve Protestan okullarının her ikisinin de devlet okullarından daha çok öğrenciyi kabul ettiklerinin de belirtilmesi önemlidir. Bu akımın yakından incelenmesi gösteriyor ki okullaşma oranı ilkokulda genellikle yüksek olmakla birlikte, ortaokulda ve lisede giderek düşmektedir. Kız öğrenciler, erken yaşta yaptıkları evliliklerden ve erkek öğrencilerin ayrıcalıklı konumlarından dolayı sosyal gerçeklerin asıl kurbanları olmaktadır. Medyadaki kampanyalar bu durumla düzenli olarak baş etmeye ve aileleri duyarlı olmaya davet ediyor, fakat zihniyetlerin yeni değişikliklere alışması zaman almaktadır.

Kamerun'daki eğitimin kısa tarihi

Tarihi geçmişten dolayı, Kamerun eğitimi Fransız ve İngiliz eğitim sistemleri olmak üzere iki alt sistemden oluşmaktadır, Kamerun'un anayasası iki dili resmi dil olarak resmen tanımıştır. Fransızca ve İngilizcenin her ikisi de şu an Kamerun'da resmi dildir.

Batılı tarz eğitim 19 yüzyılın sonuna doğru Kamerun'un Atlantik kıyı kesimindeki İngiliz misyoner cemiyeti tarafından başlatılmıştı. Presbiteryen Kilisesi, Buea'da da temel eğitim veren ilkokulu 1895 yılında açmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar, 1916 yılında Kuzey Kamerun'da Fransız ve İngiliz ordularına bağlı birlikler tarafından mağlup edildikten sonra, Katolikler ilk Fransız okulunu, Müslüman bölgede 1925 yılında başlıca Müslüman yerel aristokrasisinden gelen çocuklarla açmışlardır.

1920 yıllardan bu yana ve Fransa ve İngiltere'den bağımsızlığın kazanılmasının ardından, Kamerun'un eğitim sistemi halen yapılanmakta ve iki sömürgeci güçten devamlı etkilenmektedir. Kamerunlu öğrenciler çoğunlukla eğitimlerini tamamlamaları için Fransa ve İngiltere'ye yollanmakta, bir yanda eğitim veya deneyim, diğer yanda İngiliz ve Fransız öğretmenler öğretim ve eğitim amaçları için halen Kamerun'un üniversitelerine ve profesyonel liselelere gönderilmektedir. Merkezi idarede, eğitim politikasını kavramadan ve uygulamadan sorumlu olan en üst düzeydeki yöneticiler dahi Fransız ve İngiliz basımevleri tarafından etiketlenen öğretici malzemeler ve öğretim programları edinmek için "faal olarak bilgilendiriliyor" ve etkileniyorlardı. Bu bağlamda, eğitim özgürlüğü, siyasi özgürlükten çok sonra ancak yeni kazanılabilmektedir.

1895 yılında ilk misyoner okul kurulduğundan bu yana, Hristiyan eğitim sektörü tarafından devşirilen öğrenci sayısı yıllık %2 oranında artmaktadır. Kentsel bölgelerde bulunan ve yalnızca dini kuruluşlar tarafından yönetilen anaokullarında bile bu oran iki katından fazladır.

2003 yılında, Kamerun'un genel eğitimde 3 200 000 öğrenci bulunmaktaydı, Fransızca ve İngilizce alt sistemindeki teknik eğitimde ise öğrenci sayısı 1 200 000 idi. Bunun yanı sıra, eğitilmiş çocukların toplam sayısı yıllık %3 oranında artmaktadır.

Kırsal ve kentsel bölgelerde Papazların yönettikleri okullar ile özel okullar her geçen yıl ortalama 10 ila 20 arası yeni okul ile hızla büyümektedir.

Cinsiyet açısından, kızlarını liseye göndermeyen ve bu konuda direnen Müslüman ailelerin büyük çoğunluğunun yeni gerçeklere alışması ve benimsemesinden bu yana genel eğitimdeki erkek ve kız öğrencilerin sayıları arasındaki fark giderek kapanmaya başlanmıştır. Yerel yönetimler tarafından uygulanan bir takım teşvik tedbirleri de aynı zamanda kırsal kesimde yaşayan ailelerin kızlarını okula göndermeleri konusunda teşvik etmektedir. Fakat en önemlisi, Müslüman nüfus içinde, sıkıntı ve ekonomik krizden dolayı oluşan evlenme oranındaki düşüş, Müslümanları laik eğitimde ne gördüğüne dair fikirlerini değiştirmedeki etkileri açısından önemli bir rol oynamaktadır. Yerel yönetimler ve belediye derneklerinin teknik eğitimdeki cinsiyet dağılımına dair fark konusunda ortak çaba göstermelerine rağmen teknik eğitimde öğrenim gören kızların oranı %10'dan daha azdır.

Finansal düzeyde, hükümet tarafından eğitime tahsis edilen bütçe ordu için ayrılan bütçeden sonraki en yüksek ikinci bütçedir. Bütçenin %15'i özel eğitime ve dinsel eğitimlere tahsis edilmektedir. Katolik ve Protestan okulları Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin parlamentolarından yapılan ek yardımlardan yararlanırken, İslami okullar dışarıdan güçlüklerle yardım almaktadır. Kamerun'da aktif olarak okulların inşasına yardımda bulunan Al-Haramayn, Ad-da'wa İslamiyya veya Ar-Rabıta Al-İslamiyya gibi bazı kuruluşlar ve uluslararası dayanışma ağlarının 11 Eylül 2001'den sonra ortaklıkları iptal edilmiştir.

Dini eğitiminin genel eğitim içindeki durumu

Kamerun'da sömürge kurallarının uygulanmasından yani o topraklarda 1889 yılında Almanların mevcudiyetinin izlerinden çok kısa bir süre önce Müslümanlar, Akdeniz ülkeleri ile bağlantı kurmaya başlamışlardı ve ilişkilerin göstergesi neticesinde Arapça dili ve Arap eğitim sistemi Kuzey Kamerun'da uygulanmaya başlamıştı.

Alman (1889–1916) ve Fransız (1919–1960) sömürgesi altında Arapça eğitimi sürdürmek Müslüman topraklardaki yabancı işgale karşı yapılan direnme belirtileri olarak yorumlanabilmektedir. Direnişi bozmak ve zayıflatmak, ticaret bağlarını ve Mekke'ye Hacca gidişi güçlendirmiştir. Sıkı kontroller ilk olarak Almanlar tarafından dayatılırken ve Fransızlar tarafından pekiştirilmiştir. Böylece, Arap eğitim sistemi eğitimsel yaklaşımı ve öğretici malzemeleri yenilemeye fırsat bulamamıştır.

Kuzey Kamerun'daki üç ana şehirde Müslüman ve Fransız sömürgeciler arasında uzlaşmaya varıldıktan sonra sıkı önlemler sonucunda ikili eğitim sistemi olarak adlandırılan Fransız ve Arap okulları ortaya çıktı. Yeni eğitim sistemi, Fransız eğitim sistemine kısa süreliğine geçiş için basamak sağlamaktaydı. Yüksek sosyal sınıflardan gelen çocuklar okullara alınıyorlar ve temel eğitimin yanı sıra sömürgeci yönetime hizmet ettirmeyi amaçlayan İslami değerlerin esasları veriliyordu.

1960 yılında bağımsızlığın kazanılmasının ardından da, Fransızca ve Arapça ikili eğitim sistemine devam edildi fakat bu defa eğitim ve teknik eğitimin kalitesinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçları uyarlamadaki yetersizlikten doğan birçok zorluklarla birlikte. Sonuç olarak, ikili eğitim sistemi tüm devletin parçalanmasından sonra düzeltildi ve bütün dini eğitimlerden İslami özel eğitime dönüştü.

Bugün, Kamerun'da 85 tane İslami özel ilkokul eğitim vermektedir ve 6 tane İslami ortaokul ülke genelinde Hristiyan çocukların da dâhil olduğu 45 000 civarında öğrenciye eğitim vermektedir. Her 80 öğrenci için bir profesyonel öğretmenin bulunduğu İslami okullarda öğrencilerin öğretmenlere oranı çok yüksektir. Kırsal ve kentsel bölgelerde bu durum aynıdır, İslami okullarda görevli olan öğretmenlerin %60'ından fazlası direkt olarak okul aile birliği tarafından işe alınmakta ve maaşları onlar tarafından ödenmektedir. Birçoğu liseden veya üniversiteden mezun olduktan hemen sonra işe alınmalarından dolayı pedagojik eğitimden yoksundurlar.

Öğretmen adaylarını, kadroya katılmadan ve kendi profesyonel kariyerlerine başlamadan önce pedagojik eğitim almaları için profesyonel öğretmen okullarına yollayan Katolik ve Protestan okullarında bu durum biraz daha farklıdır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da devlet ve özel okullarında laik eğitim sistemini gerçekleştirme teşebbüslerinin her birinin başarısız olmasıdır. Fransız laik eğitim sistemi, bu durumda antiklerizm anlamına gelen laiklik, dini geçmişe bağlı olmasına rağmen ailelerden gelen güçlü bir direnişle karşılaşmıştır. İslam veya Hristiyanlık olarak din, her hangi bir saygın eğitim tipinin çok önemli bütünleyeni olarak genel kabul görmektedir.

Devlet ve özel eğitim kurumlarında verilen dini eğitim

Devlet okullarında, önemli kaynaklara dayanan dini, etnik ve ahlaki değerler ve bunun yanı sıra İslam ve Hristiyanlık hakkında ünlü akademisyenlerin yapmış olduğu yorumlar hakkında sınırlı bir dini eğitim verilmektedir.

Dini eğitim kamu okullarında ilkokullarda başlamakta ve liselere kadar ulaşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen müfredat ve öğretim planı uygulanmakta ve daha önceden sınavla seçilmiş ve her toplumda saygıdeğer olan dini liderler tarafından eğitilmiş öğretmenler tarafından verilmektedir. İslam dini öğretmenleri bu yüzden genellikle Kuran eğitiminin yanında akademik profillerini uzmanlaştırdıkları profesyonel eğitim üniversitelerine yollanmadan önce Ulema Ulusal Konseyi tarafından seçilmektedirler. İncil eğitimi veren öğretmenler de benzer yollar ve prosedürlerle seçilmekte ve eğitilmektedirler.

Devlet okullarında dini eğitimi destekleyerek devlet müdahalesini haklı çıkarmak adına ileri sürülen ana amaç, kültürel çeşitlilik ve dini çoğulculuk tarafından oluşmuş yerel gerçeklere getirilmiş dinlerin benimsenmesinden son-

ra uyarlanmasıdır. Kamerun'da sömürge döneminden günümüze uzanan dönemde din ve devlet arasındaki yakın ilişki fark edilmektedir.

Özel eğitim kurumlarında dini eğitimin sağlanması özel okulların müfredatında büyük bir yer tutmaktadır. İslami veya Katolik veya Protestan okullarının hepsinde, din eğitimi en alt düzeydeki sınıflardan başlamakta ve üniversite düzeyindeki yüksek okullara kadar devam etmektedir. Okullar çoğunlukla derslere dua ile başlayıp aynı şekilde dersleri dua ile bitirmektedirler. Uygun dini kıyafetler ve helal yiyecekler okul yönetmeliğinin bir parçasıdır ve bunlara tam anlamıyla saygı duyulması beklenmektedir. Aynı zamanda dinle alakası olmayan müzik yatılı okullarda yasaktır ve dini okulların yakınlarında meyhaneler veya alkol satan yerler zor bulunmaktadır.

Özel ilkökul ve ortaokullar 1 milyondan fazla Kamerunlu öğrenciye eğitim vermektedirler, 3 milyonun üzerinde öğrenci de devlet okullarına gitmektedirler. Bu okullar devlet okullarına kıyasla daha iyidirler ve öğrencileri de devlet okulundaki öğrencilerden daha iyi performans göstermektedirler.

Katolikler ve Protestanlar arasında süregelen rekabet, devamlı olarak her sınıfın resmi sınavlarda daha iyi performans sağlamak için uğraştığı eğitim düzeyine çıkıyordu. Bu rekabet 2004 yılında okuma yazma oranının %68'e yükselmesine katkıda bulunmuştur.

MALİ CUMHURİYETİ’NDE ETKİN BİR İSLAMİ EĞİTİME DOĞRU

Dr. Muhammed Hamadikinane MAİGA
Nijer İslam Üniversitesi

Çeviren: Muharrem Hilmi ÖZEV

Çok şefkatli çok merhametli Allah’ın adıyla...

Âlemlerin rabbine hamdolsun. En güzel dualar ve selam emin Peygamber Muhammed ve onun çok şerefli yol arkadaşları ve yakınları üzerine...

İmdi;

TASAM tarafından düzenlenen “İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi”nde “Mali Cumhuriyeti’nde Etkin bir İslami Eğitime Doğru” başlıklı bir tebliğ sunmakla onurlandırılmış bulunuyorum.

Mali Cumhuriyeti ile İlgili Kısa bir Açıklama

Tebliğ konusuna girmeden önce, Kongre Komitesi’nin taleplerine uygun olarak, Mali Cumhuriyeti ile ilgili olarak Coğrafi, tarihi, siyasi iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan hızlı bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

A. Coğrafya

Mali Cumhuriyeti denize çıkışı olmayan bir kara ülkesidir ve batı Afrika’nın tam ortasında yer almaktadır. 1.242.248 km² yüz ölçümüne sahip olan ülkenin yedi ülke ile 7200 km’ye ulaşan sınırları bulunmaktadır. Bunlar:

1. Kuzeyde Cezayir
2. Güneyde Fildişi Sahilleri, Burkina Faso ve Gine
3. Batıda Moritanya ve Senegal
4. Doğuda Nijer

Mali Cumhuriyeti iklim bakımından dört bölgeye ayrılır. Bunlar:

1. Sudani – Ğinî bölge. Bölge, ülkenin yaklaşık %6’sını oluşturmaktadır ve ülkenin güney ucundadır. Yıllık yağış miktarı 1300 – 1500 mm arsında değişmektedir.

2. Sudanî bölgesinin kuzeyinde yer alan bölge. Yıllık yağış miktarı 700 – 1300 mm arasında değişen bu bölge ülkenin yaklaşık %18'ini oluşturmaktadır.

3. Sahil bölgesi. Bu bölgede yağış miktarı 200 ile 700 mm arasında değişmektedir.

4. Sahra Bölgesi. Bu bölge ülkenin yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadır. Bölgenin aldığı yağış miktarı Nijer Nehri kıyılarında yıllık 200 mm civarındadır ve Sahraya doğru ilerledikçe bu miktar giderek azalmaktadır.

Mali'deki en önemli nehirlerse, Gine'deki Fota ve Galon dağlarından doğan ve Mali içerisindeki uzunluğu 1600 kilometreye ulaşan Nijer nehri ile Mali, Moritanya ve Senegal arasında müşterek olan Senegal nehridir.

Nüfus oranı: 2001 sayımlarına göre 10.482.772 olan Mali nüfusunun yaklaşık %90'ı tarım uygun bölgeler ile büyük kasaba ve şehirlerde, geri kalan %10'luk bölüm ise ülke coğrafyasının dörtte üçlük bölümünü oluşturan çöllerde yaşamaktadırlar.

Mali'deki önemli şehirler: Başkent Bamako, birinci eyaletin başkenti Kay (Kayes), ikinci eyaletin başkenti Kolikoro, üçüncü eyaletin başkenti Sikasso, dördüncü eyaletin başkenti Segou, beşinci eyaletin başkenti Mopti, altıncı eyaletin başkenti Timbuktu, yedinci eyaletin başkenti Gao ve sekizinci eyaletin başkenti Kidal.

B. Tarih

Mali Cumhuriyeti batı Afrika'da İslam medeniyetinin beşiği ve bölgedeki İslami imparatorlukların başkenti sayılmaktadır. Bu imparatorluklar arasında 950 – 1050 yılları arasında altın çağını yaşayan ve başkenti Kombi Salih olan Gana imparatorluğu, 1327 -1332 yılları arasında altın çağını Sultan Kanako Musa'nın saltanatı sırasında yaşayan ve başkenti Niani (Gine'nin Mali sınırları yakınlarında bulunan bu şehir Sunjata Kita'nın doğum yeridir ve o sırada burası küçük bir kasabaydı) olan Mali imparatorluğu (Modern Mali Cumhuriyeti adını bu kadim Mali imparatorluğundan almaktadır), 15. ve 16. yüzyıllar (1464 – 1582) arasında altın çağını yaşayan ve siyasi başkenti Gao, ilmi başkenti ise Timbuktu olan Sengâ imparatorluğu ve Sayko Emdu tarafından 1818 yılında kurulan ve başkenti (elhamdü lillah) şimdiki Mopti'de bulunan Masna (Dina) hükümdarlığı zikredilmelidir.¹

C. Siyasi durum

Mali Cumhuriyeti 22 Eylül 1960'ta bağımsızlığını kazanmıştır. İlk cumhurbaşkanı Seyyid Modibu Kita'dır. Bunu 19 Kasım 1968'de Musa Taraori tarafından gerçekleştirilen darbeyle gelen askeri yönetim dönemi izlemiştir. 1990 yılında halkın geniş katılımıyla gerçekleştirilen gösterilerin de desteğiyle

le, başlarında Amedu Toumani Toure'nın bulunduğu bir grup asker tarafından gerçekleştirilen devrim sonucunda askeri yönetim sona ermiştir. Toure, kurulan geçiş hükümetinin bir süre başında kalmış, geçiş döneminin ardından halkın özgür iradesiyle kendi cumhurbaşkanını seçmesine imkân sağlamak için iktidarı bırakmıştır. Seçimleri kazanan Halif es-Seyyid Alfa Umar Konare iki dönem iktidarda kalmış ve ardından halkın yeni bir cumhurbaşkanı seçmesine imkân sağlamak amacıyla, o da iktidarı bırakmıştır. Bu kez seçimleri Musa Taraori dönemini sona erdiren darbenin ardından geçiş hükümetini yöneten Amedu Toumani Toure kazanmıştır. Toure şu an ikinci ve son dönem olmak üzere, cumhurbaşkanıdır.²

D. Ekonomi

Mali Cumhuriyeti ekonomisi tarımsal üretime dayanmaktadır ve pamuk üretiminde batı Afrika'da ilk sırada yer almaktadır. Pirinç, tütün ve tahıl ülkede bol miktarda yetiştirilmektedir. Timbuktu bölgesinde buğday yetiştirilmektedir. Sikasso bölgesinde ise narenciye, mango ve diğer meyveler yetiştirilmektedir. Madenler açısından bakıldığında, Kay eyaletinde altın madenleri bulunmakta, Timbuktu bölgesinden fosfat çıkarılmaktadır. Yapılan son araştırmalar ve sondajlar ülkenin çeşitli bölgelerinde petrol bulunduğunu göstermektedir. Mali'de çok sayıda mütevazı sınıflı işletme bulunmaktadır. Dokuma sanayi, içki sanayi, plastik eşya ve ev eşyası sanayi, mermer sanayi, sabun sanayi vb bunlardan bazılarıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen tüccarları barındıran başkentte ticaret her geçen gün gelişmektedir. Buna rağmen, Mali Cumhuriyeti dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır.

E. Toplumsal yapı

Mali toplumu birkaç kabileden oluşmaktadır. Her kabile kendi dilini konuşmaktadır. Başlıca kabileler şunlardır: Bamara Kabilesi %33, Fallan kabilesi %10, Sinofo kabilesi %9, Serakoli kabilesi %8, Senğa kabilesi %7, Maliyanki kabilesi %6, Tavarık kabilesi %5 ve diğer kabileler %22.

Mali'deki dini yapı: %94 Müslümanlar, %4 Hristiyanlar, %2 diğerleri (Küffar).³

F. Kültür ve eğitim

Sömürge yönetiminin gelişinden önce İslam kültürü devletin kültürüydü. Sömürgecilerin yazdıkları tarihlerde başvurdukları kaynakların tümünün örneğin, büyük tarihçi Mahmut Ka't'ın Tarihu-l'Fettaş'ı, Abdurrahman Es-Sa'dî'nin Tarihu's-Sudan'ı gibi Arapça olması bunun en büyük kanıtıdır. İslamın bölgeye girişinden itibaren bölge halkı İslami eğitime çok önem vermiştir. Kuran medreseleri ve ketatib tüm bölgeye yayılmış ve bu medreseler zaman içerisinde, Timbuktu şehrindeki Sankori üniversitesi gibi üniversitelere

ya da, söz gelimi, külliyelere dönüşmüştür. Bu durum Batı sömürgeci bölgeye girene dek sürmüştür. Sömürge yönetiminin ilk yaptığı iş ise çeşitli yöntem ve araçlarla, Şer'i ilimlerin öğretilmekte olduğu medreselere ve ketatibe savaşı açmak ve bu medreseleri hedeflerinden saptırmaya çalışmak ve bilimin ahlak ve dinden ayrılması temeli üzerine kurdukları kendi laik okullarını açmak olmuştur. Sömürgeciler bu medreselerle savaşmak için askerlerini bizim aramızdan devşirdikleri ordular meydana getirmişlerdir. Sonunda bu medreselerin bağlıları toplumda marjinalleştirilmiş ve rolleri doğum, evlenme ve ölüm sırasında[ki bir takım ritüellere] indirgenmiştir. Tüm bunlara rağmen Mali'deki İslami medreseler dikkat çekici bir biçimde yayılmasını sürdürmüştür. Ne var ki, bu medreselerin yöntem ve finansman gibi bir takım sorunları bulunmaktadır. İlerleyen bölümlerde bu sorunlardan –inşallah- bahsedilecektir. Bu şekilde, Mali Cumhuriyeti'ne Coğrafi, tarihi, siyasi iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan hızlı bir değerlendirme gerçekleştirmiş olduk.

Oturumun Konusu Üzerine Yorum: İslam Ülkelerinde Köktencilik Ve Eğitim

Yeri gelmişken yapacağım teknik bir itirazı hoş görmenizi diliyorum:

Her şeyden önce, köktencilik (radikalizm) aşırılıkçılık (tetarruf) ile aynı anlamda kullanılmasına itiraz ediyorum. Çünkü asl'a dönüş kötü değil, övgü değerlidir. Aslı olmayanın varlığından da söz edilemez. Asla dönüş zorunludur, bundan kaçınılamaz. Olguları tam karşılıkları ile isimlendirmek durumundayız. Aşırılıkçılık ise İslam'da Kitap ve Sünnet'teki nasslar ve İcma-i Ümmet ile reddedilmiş ve kötülenmiştir.

Kuran-ı Kerim'de Allah Musa ile Firavun kıssasında şöyle buyurmaktadır: **“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”** (Ta Ha, 44). Diğer bir yerde, **“İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduguna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır. O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”** (Bakara, 204 – 2005). Bir diğer ayette **“ Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet* yaptı.”** (Bakara, 143). İnsanlar üzerine şahitlik yapmak şefkatli olmayı, kolaylaştırmayı, yumuşak huylu olmayı ve esnek olmayı gerektirir. Taberi ayetin tefsirinde şöyle demektedir: **“Bana göre Allah Taala onları (müminleri) orta bir yol izledikleri için bu şekilde nitelemiştir. Müminler Hristiyanların düştükleri aşırılıklara düşmemişlerdir. Nitekim Hristiyanlar yıldırma, korkutma (terahhub) konusunda ve İsa (a.s.) ile ilgili olarak söyledikleri şeylerde aşırı gitmişlerdir. Yine müminler Yahudilerin dinde eksiltme**

yapmaları gibi bir eksiltme de yapmamışlardır. Nitekim Yahudiler Allah'ın kitabını değiştirmişler, peygamberlerini öldürmüşler, rablerini yalanlamışlar ve ona küfretmişlerdir. Müminler ise orta yolu izleyen itidal sahibi kişilerdir. Allah onları bu şekilde vasıflandırmıştır, çünkü amellerin en hayırlısı orta yollu olanıdır.”⁵ İtidalden çıkıp zulme, aşırılığa ya da eksiltmeye dönüşen herhangi bir şeyin, her ne kadar zorlama yorumlarla İslam'ın bir emri gibi gösterilmeye çalışılsa da, İslam ümmeti ile ya da İslam şeriatı ile hiçbir ilgisi yoktur. İbn Kayyim Rahimehullah der ki: “Şeriat'in temeli ve yapısı dünyevi ve manevi meselelerde adaleti ve insanların iyiliğini gözetmektir. Şeriat bütünüyle adalettir, bütünüyle şefkattir, bütünüyle menfaat ve hizmettir, bütünüyle hikmettir, adaletten zulme, şefkatten sevgisizliğe, faydadan bozgunculuğa, hikmetten abese dönüşen herhangi bir şeyin, ne kadar tevil edilirse edilsin, Şeriat ile ilgisi yoktur.”⁶

Sünnete gelince, Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: “Din bolluk ve refahtır; kendini göz ardı edenden başka hiç kimseyi sıkıntıya bırakmaz. Öyleyse sizler de çözümleyiniz, kolaylaştırınız, müjdeleyiniz...”⁷

Peygamber (S.A.V.) Muaz Ebu Musa'yı Yemen'e gönderirken onlara şöyle demişti: “Kolaylaştırınız, yokuşa sürmeyiniz; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz; uyum içerisinde olunuz, ayrılığa düşmeyiniz.”⁸

Aişe (r.a.) Peygamber (S.A.V.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Ne-zaket ve yumuşaklık hangi şeyde bulunuyorsa onu süslemekten başka bir şey yapmaz ve ondan sadece lekeyi ve pisliği uzaklaştırır.”⁹

İbn Mesud (r.a.) da Peygamber (S.A.V.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Kendisine ateşin (Cehennem'in) haram kılındığı kişinin kim olduğunu size haber vereyim mi? Dediler ki: Evet ey Allah'ın Rasülü haber ver. Dedi ki: Uysal, şefkatli, sevecen, işe yarayan, yumuşak başlı olan herkimse, onlar üzerine [Cehennem haram kılınmıştır].”¹⁰

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bu din çok sağlam ve güvenilirdir. Dolayısıyla bununla (din ile) ilgili işlerinde yumuşak ve rahat ol. Allah'a kulluğu kendi nefsin için çekilmez hale getirme. ...”¹¹

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, dinin kaynağı (usul-i Şer'iyye) aşırılıkçılıktan beridir. Çünkü aşırılıkçılık insanları dinin kendilerini koruma amacıyla gönderildiği beş gereklilik konusunda düşmanlığa sevk eder. Bu beş şey din, can, akıl, nesil ve maldır.

Aşırılıkçılığın Müslümanlar ve Tüm Dünya Üzerindeki Etkileri

11 Eylül 2001 öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırıldığında, aşırılıkçılığın Müslümanları nerede bulunurlarsa bulunsunlar, hatta kendi ülkelerinde bile, kötü yönde etkilediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu gün durum o nokta-

ya gelmiştir ki, dinini doğru dürüst yaşamaya çalışan herkes aşırılıkçılık ve teröristlik ile suçlanmakta, tahkikattan önce işkence görmemişse bile, takip altına alınmaktadır. Müslüman toplumun sağlıklı düşünebilecekleri ortam kaybolmuş, ülkeler yağmalanmış, malvarlıklarına el konulmuş, ya da dondurulmuştur. Müslümanlar malları üzerinde tasarrufta bulunma haklarını kullanamamaktadırlar. Peki, diğer ümmetlerin şahidi kılınan İslam ümmeti tüm bu saydıklarımızı hak ediyor mu? Oysa bu ümmet kulları kullara kulluktan, kulların rabbine kulluğa, dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine yükseltmek için gönderilmemiş miydi?! İslam, ta başından bu yana, bağlılarını kendi işlerini dosdoğru yapan ve diğerleri ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan bir din değil midir? Yüce Allah'ın şu sözlerinden Müslümanların haberdar olmadıklarını ileri sürmek büyük bir haksızlık değil midir: “Ancak Allah'ın rahmeti sayesinde ki, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever”¹² ya da “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir”? Aşırılıkçığın İslam toplumları üzerindeki olumsuz etkileri bu olunca, acaba Batı toplumları üzerindeki etkisi ne olmuştur. Kabul etmeliyiz ki, aşırılıkçılığın Batı toplumları üzerindeki etkisi, Müslüman toplumlar üzerindeki etkisinden daha fazla değilse bile daha az da değildir. Bu gün artık Batılılar gözlerini rahatça kapatıp uyuma fırsatına sahip değildirler. Küçük büyük herhangi bir olay onları dehşete düşürmeye yetmektedir. En küçük bir gürültüde paniğe kapılmaktadırlar. Öte yandan, dinimiz İslam tüm bu olumsuzlukların sorumlusu olarak itham edilmektedir. Masum insanlar nezdinde korku ve rahatsızlık uyandırılması ehl-i Şeriat'a göre, korku uyandıranlar Müslümanlar olsa bile, kesin olarak yasaklanmıştır.

Aşırılıkçılığın tüm dünyayı etkilediği açıkça ortadadır. Şu halde aşırılıkçılıkla nasıl mücadele edeceğiz?

Başvurabileceğimiz bir takım tedbirler bulunmaktadır ve bunları İslam âleminde uyguladığımız takdirde aşırılıkçılığı azaltma imkânı bulunmaktadır. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır:

Birinci Tedbir: Eğitim. Eğitim aşırılıkla mücadelede kaçınılmaz olarak uygulanması gereken tedbirlerin en önemlileri arasında sayılmaktadır. Yeni yetişen nesilleri ilim ve ahlakı tam anlamıyla bir araya getiren bir eğitim anlayışıyla eğitmemiz gerekmektedir. Yani dini emir ve yasaklara samimiyetle ve kesintisiz uyulmasını sağlayan ahlakın öğretilmesi ve hayati ihtiyaçları gözetmede çaba gösterme konusunda eğitim. **Bu eğitim insanların tümü için meş-**

ru bir hak sayılmalıdır. Toplumun fertlerinden her biri kendi işini kendi görme konusunda etkin bir birey ve diğerleri ile hoşça geçinen kişi haline gelinen dek bu eğitim ısrarla sürdürülmelidir. Nitekim Muhammed Mustafa (S.A.V)'i öven ve onun müstesna konumunu ortaya koyan bir ayeti kerimede Allah Taâlâ şöyle buyurmaktadır: “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”¹³ Bizzat Peygamber (S.A.V.) de şöyle demektedir: “Ben sadece güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”¹⁴ O (S.A.V.), üstün ahlak ile donanma konusunda bizim örneğimizdir ve güzel ahlakı dünyaya yayan odur. Dahası, yaratılış saflığı (fitrat-ı selime) de hem kendini hem de başkalarını mutlu eden iyi vatandaşlar yetiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yunanlı eğitimci Isocrates da bu sözleri onaylamaktadır. Der ki: “İyi vatandaşın şu dört niteliğe sahip olması gerekir: bunlar:

1. Günlük işlerini yürütme konusunda sağlam düşünce ve isabetli karar alma gücüne sahip olmak;
2. Farklı durumlarda ve konumlarda insanlarla işlerini yürütürken kibar ve diplomatik bir yol izlemek;
3. Bir takım yerlerde nefsine hâkim olmak;
4. Başarı ve zafer durumunda ağırbaşı ve dengeli olmak.¹⁵

Eğer bu Yunanlı eğitimci Müslüman olsaydı kesinlikle onun bu bilgilere İslami kaynaklardan eriştiğini söylerdik. Müslüman olmadığına göre, kabul ediyor ve inanıyoruz ki, fitratı onu bu gerçeğe ulaştırmıştır ve meseleye önyargısız yaklaşan hiç kimse bu gerçeği yadsıyamaz.

İkinci Tedbir: Kamu hukuku alanında insanlar arasında **Adalet ve eşitliğin** sağlanması. Bu husus aşırılıkla mücadele yönünde alınacak tedbirlerin en önemlilerindendir. İnsanlar beşer olmaları itibariyle eşittirler. Dolayısıyla Şeriatın tüm insanlar için geçerli kıldığı kamusal haklar alanında zengin fakir, güçlünün güçsüz üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Allah katında en değerli olanlar, O'na karşı gelmekten en çok sakınanlardır.¹⁶ Fitratın eşitlik öngördüğü herhangi bir konuda Şeriat'ın ayrımcılık yapması düşünülemez. İnsanlar arasında bazı yönlerden ortaya çıkan farklılıklarda ise şer'i maksat, eşitliğin bulunmamasıdır. Çok eşlilikte kadınının erkeğe eşit olmaması, çocuk büyüme konusunda erkeğin kadına eşit olmaması, cahilin âlime eşit olmaması gibi...

Üçüncü tedbir: Sınırlandırıcı cezalar da dâhil olmak üzere, **toplumsal kontrol mekanizmalarının işletilmesi.**

Aşırılıkçılığın bu ümmetin evlatları için büyük bir tehlike olduğu anlaşıldığına göre, İslam dünyasındaki eğitimcilerin ve hükümetlerin öncelikle yapmaları gerekenlerden biri, yeryüzünde bozgunculuk için koşan aşırılıkçıların hareket ve etki alanını sınırlamaktır.

Sosyolog Edward Ross, “Sosyal Kontrol” adlı eserinde on beş sosyal kontrol aracı tanımlamış ve bunları şu şekilde sıralamıştır: Kamuoyu, yasa, inanç, toplumsal sezgi, eğitim, gelenekler, cemaatin dini, topluma örnek olarak sunulan kişisel örnekler, semboller ve ritüeller, bilim, aydınlanma ve kültürel kimlik, hurafe ve efsaneler, toplumsal değerler ve öncü ve bilinçli [kesimin] değerleri.

Diğer bir bilim adamı ise şöyle özetliyor: Din, büyü, ahlak, bilim, ideoloji ve eğitim.¹⁷

İki batılı bilim adamı tarafından toplumsal kontrol araçları konusunda varılan bu sonuçların bir kısmı İslam tarafından kabul görürken diğerleri reddedilmiştir. İslam bize on dört asırdan daha uzun bir süredir toplumsal kontrol araçlarının neler olduğunu gösteriyor. Çok iyi bilmekteyiz ki, bireyin iç dünyasına ve imanına taalluk eden ruhani anlamlar bağlamında bir takım engelliyici ve sınırlandırıcılara mutlaka ihtiyaç vardır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, “bu araçların, toplumsal kontrol noktasındaki rollerini tam anlamıyla icra edebilmeleri için, insanların bunlara saygı göstermelerini sağlayacak cezai müeyyidelere ihtiyaç vardır. Toplumsal düzende ceza kaçınılmazdır. Aksi halde bu araçlar soyut öğütler haline gelir. Çünkü kendisine saygı gösterilmesini ve bağlanılmasını sağlayan cezai müeyyideleri bulunmayan herhangi bir düzen, toplumsal düzen olarak nitelenemez.”¹⁸

Dördüncü tedbir: Yoksul ve düşkünlerin elinden tutmak. Yoksul ve düşkünlerin geçimlerini rahatça sürdürebilmeleri ve eğitimleri için, onlara yardımcı olunmalıdır. Çünkü devlet maliyesinde ve ümmetin zenginleri üzerinde onların hakları vardır. Çünkü suç nedenlerin en önemlileri arasında yoksulluğun, düşkünlüğün ve toplumsal haksızlıkların bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, devlet ve zenginler fakirlerin elinden tuttuğu zaman suçların azalması sağlanacaktır.

Beşinci tedbir: diyalog ve istişare kapısının açık tutulması. Genel özgürlüklere saygı ve diyalog yasaları çerçevesinde yönetenlerle yönetilenler arasında diyalog ve istişare kapıları açık tutulmalıdır. Yöneticiler halklarına kapılarından önce kalplerini açmalıdırlar ki, onların sevgi ve onayları sürekli ve istikrarlı bir hale gelsin.

Altıncı tedbir: Aşırılıkçılığın yerilmesi ve bunun ortadan kaldırılması için gerekli olan koşulların teşvik edilmesi.

Oturum konusu üzerine yaptığımız yorumlar burada sona eriyor. Şimdi asıl tartışma konumuza geri dönelim.

Mali’de Etkin Bir İslami Eğitime Doğru

Sunumumuzun asıl konusu olan bu bölümü üç başlık altında topladım:

Birinci bölüm: Sömürge öncesi dönemde Mali’de İslami eğitim

İkinci bölüm: Sömürge döneminden günümüze Mali'de İslami eğitim

Üçüncü bölüm: Mali'de İslami eğitimin geleceği için öneriler.

Birinci Bölüm: Sömürge Öncesi Dönemde Mali'de İslami Eğitim

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mali'de İslami eğitimin temeli çok eskilere dayanmaktadır. Çünkü Mali Batı Afrika'daki İslami imparatorlukların ve hükümdarlıkların beşiğidir. Sömürge döneminden önce Mali'de eğitim Arapça idi ve halk İslam'ın bölgeye girişinden sömürge dönemine kadar İslami eğitim dışında başka bir eğitim bilmiyordu. Sömürge yönetimi Mali'den İslami eğitimi söküp atmak istedi ve bunda büyük ölçüde başarılı da oldu. Ne var ki, İslami eğitim bizim için Timbuktu kentinde bulunan Ahmed Baba et-Timbuktu Merkezi'nde bulunan yazılı eserler sayesinde ölümsüzleştirilmişti ve günümüze taşınmıştı. Bugün bu merkez tüm Malililer için iftihar kaynağıdır. Bölgedeki tüm imparatorluklar İslami kültürü desteklemekteydiler ama Senğa imparatorluğunun ilme verdiği destek benzersizdi. Kervanlar ilmin çeşitli alanlarında şöhret bulmuş olan âlimlerin haberlerini bir uçtan diğerine ulaştırmaktaydılar.

1. Sömürge Döneminden Önce Asâkî¹⁹ Devri İlim Merkezleri

Senğa Hükümdarlığında başlıca üç merkez bulunmaktaydı. Bunlar:

A. Timbuktu. Timbuktu batı Sudan bölgesinin en önemli şehirlerinden biriydi ve Tavarık-ı Mülessimin tarafından Nijer Nehri kenarında Hicri beşinci yüzyıl sonlarında kurulmuştu. Bazı tarihi rivayetler bu şehrin Miladi 1100 yılında kurulduğunu ileri sürmektedir. Şehir ta başından beri bir İslami yerleşim merkezi idi. Es-Sa'di “**Bu şehri puta tapma hastalığı hiç kirletmedi. Bu şehrin sakinleri Rahman'dan başkasına hiç secde etmedi**” demektedir.²⁰ Asâkî döneminde, Timbuktu gözle görülür bir kültürel rol oynamıştır, burada ilim pazarları kurulmuş ve şehir ilim adamlarının ve talebe-i ulumun uğrak yeri haline gelmiştir. Ülke içinden ve dışından hemen her bölgeden ilim adamı ve öğrenci buraya gelmekteydi. Alûrî der ki: “**Timbuktu ilim merkezi haline gelince, insanlar ilim elde etmek için buraya akın etmeye başladılar. Çünkü burası diğer merkezlerden daha yakındı. Bölge burasını diğer ilim merkezlerine tercih etti. Zamanla burada pek çok ilim ehli yetişti; kendi ülkelerindeki ile yetinir hale geldiler. Artık ilim elde etmek için diğer bölgelere gitmez oldular. Bundan böyle kendi yetiştirdikleri derin âlimlerin teliflerinden başkasına ihtiyaç duymuyorlardı.**”²¹

B. Cennâ. Cennâ batı Sudan'daki önemli ilim merkezlerinden bir diğeri idi. Hicri üçüncü yüzyılda kurulan şehrin halkı kralları Kenber ile birlikte Hicri altıncı yüzyılda İslam'a girmişlerdi. Sultan'ın İslam'a girişi dört bin iki yüz âlimin huzurunda gerçekleşmişti. Müslüman olan sultan saltanat sarayını

ve çevresini yıkıp mescide dönüştürdü. Şimdi Cenna'daki Cami budur. Sultan şehir halkı için bu caminin yakınlarına başka bir cami daha yaptırmıştı.²² Bundan sonra şehir civarda bilinen bir kent haline geldi ve burada ilim ve marifet pazarları kuruldu. Her bölgeden insanlar şehre gelmeye başladı. Nitekim es-Sa'di'nin sözleri bunu teyit etmektedir: **“Cenabı Hak, kendi halkı yanında, çeşitli kabilelerden ve ülkelerden insanları bu şehre, yerleşmek üzere, sevk etmişti.”**²³

C. Gao. Gao Senğâ hükümdarlığının başkentiydi. Bazı tarihi rivayetler bu şehrin Hicri ikinci yüzyılın ortalarında kurulduğunu, İslam'ın bölgeye girişinin ise Hicri altıncı yüzyılda tamamlandığını ileri sürmektedir.

Gao şehrinde mescitler, enstitüler ve medreseler kurma hareketi Askiya Muhammed el-Kebir döneminde yaygınlaşmıştır. Hükümdarlar ve servet sahipleri Gao şehri müderrisleri, müezzinleri, imamları ve hatipleri için pek çok vakıf vakfetmişlerdir.²⁴ Burada kurulan ilim meclislerine hükümdarlarda iştirak ederlerdi. Askiya Davud bunlardan biriydi. Halk kütüphaneleri yanında, Gao kentinde inceleme ve araştırma için pek çok kütüphane daha açılmıştı. Bu mekteplerin en ünlüleri şunlardır: Askiya Davud Kütüphanesi, Askiya Birinci Muhammed Kütüphanesi, Askiya Muhammed bin Askiya Davud Kütüphanesi.²⁵

2. Arap – İslam Kültürünün Timbuktu, Cenâ ve Gao'da Yayılmasında Âlimlerin Rolü²⁶

Batı Sudan'a İslam'ın ne zaman girdiğine dair kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Tek bildiğimiz, İslam'ın bölgeye oldukça erken tarihlerde girdiğidir. Asaki döneminde İslam, yukarıda zikredilen merkezlerden büyük bir hızla tüm bölgeye nüfuz etmiştir. Bu noktada, Senğâ hükümdarlarının (el-Asâkî) gayretleri büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu hükümdarlar ulemayı teşvik, mescit, medrese, öğrencilere barınak yapma ve maddi manevi her türlü destek gibi konularda büyük bir rol oynamışlardır. Ulema ve öğrencilere cömertçe yardımlarda bulunmuşlar ve onları her türlü devlet görevinden muaf tutmuşlardır. Asâkî'nin ulemaya ve talebe-i ulûma sağladığı bu destek, hiç kuşkusuz, onların Arap – İslam kültürünü yaymalarının yollarını açmıştır. Bu sayede ulema ve öğrenciler mescitlerde, medreselerde ve evlerinde tüm zamanlarını ilme tahsis etmişler ve farklı ilim dallarında, özellikle de din ve din alanlarında uzmanlaşmışlardır. Bu sayede Şeriat ve dil bilimleri Batı Sudan'da ön sırayı almış; farklı alanlarda, özellikle fıkıh alanında pek çok telif, haşiye ve şerh ortaya çıkmıştır. Maliki mezhebinin temel kitaplarından yararlanan ulema, bunları yeniden keşfetmiş ve yeni eserler telif etmişlerdir.

Asâkî döneminde ulema hükümdarlara bir takım kurallar koydurma noktasında başarılı olmuşlardır. Bu kurallar sayesinde hükümdarlar ülkelerini da-

ha kolay yönetmişler²⁷, bu konuda halkların kendi bölgelerindeki geleneklerine ve Şeriat'ın amaçlarına (makasıduş-Şeria) uygun davranabilmişlerdir. Sabır ve inatla çalışan ulema Senğa halkı arasındaki ilmi düzeyin en yüksek düzeye çıkmasını sağlamışlardır. Bu sayede âlimler, özellikle de Şeriat âlimleri eşi benzeri görülmemiş biçimde saygı görmeye başladılar. Öyle ki, kimi zaman gösterilen bu saygı, dokunulmaz kutsallık derecesine ulaşmaktaydı.²⁸ Bu anlatıklarımızı el-Hasan el-Vezzan'ın sözleri onaylamaktadır: **“Timbuktu, -onun burayı ziyaret ettiği zamanda- ulema, fukaha ve imamlarla doluydu ve bunlar dolgun maaşlar almakta, hürmet ve tazimle karşılanmaktaydılar.”**²⁹

Timbuktu uleması yerlilerden ve dışardan gelenlerden oluşmaktaydı. Aşağıda her sınıfla ilgili örnekler vereceğiz.

A. Dışardan gelen Ulema: İmam Muhammed ibn Abdülkerim el-Muğaylî et-Tevâtî et-Tilemsanî. Tevat'ta Yahudilerin oturdukları bir mallede dünyaya geldi. Çocuk yaşta ilim öğrenmeye başladı. Sonra ilimde derinleşmek üzere Fas'a gitti ve burada bilgisini genişletti. Daha sonra sünnete bağlı, bidatten uzak bir İslam davetçisi olarak şöhret buldu. Fas'ta bulunduğu süre içerisinde, Fas ulemasıyla arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bunun üzerine önce Tunus'a ve daha sonra batı Sudan'a gitti. Kano ve Gao şehirlerine ulaştı.³⁰ Et-Tilemsani'nin Gao'ya gidişi El-Hacc Askiya Muhammed el-Kebir'den gelen bir rica üzerine gerçekleşti. Gao'da bir süre kaldı, eğitim ve telif ile meşgul oldu. Askiya Muhammed için bir takım meseleleri cevaplayan bir eser ve hükümdarların yönetilenlere karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair bir başka eser kaleme aldı.³¹

B. Yerli ulema: Bunların en tanınanlarından biri Ahmed Baba et-Tombuktî'dir. Tombuktî Hicri 1036 yılında vefat etmiştir. Pek çok eser kaleme alan bu zat, inanılmaz bir şöhrete kavuşmuştu. Bizzat kendisi şöyle demektedir: “Kırktan fazla eser kaleme aldım.”³²

3. Asâkî Döneminde Mescitlerin, Medreselerin ve Saraydaki İlim Meclislerinin Arap – İslam Kültürünün Yayılması Üzerindeki Rolü

A. Mescitler

İslam'da mescitler tarihine bakıldığında, mescit (Cami)nin dini, sosyal ve eğitimsel bakımdan rolünü yerine getirdiğini görüyoruz. Önemli kararlar mescitte, farklı ilim dallarına bağlı ilmi kürsülerde alınmaktaydı. İslam dünyası batı sömürgesi belası ile tanışana dek mescitler bu rollerini oynamayı sürdürdüler. Batılı sömürgeciler mescitlerin bu rolünü engellemek için tüm çabalarını ortaya koymuşlar ve bunların rolünü beş vakit namazın eda edildiği yerler olarak sınırlandırmışlardır.

Asâkî döneminde mescitler eğitim, öğretim ve din ile ilgili rollerini tam anlamıyla yerine getirmişlerdir. Bu da, Asâkî'nin buralara sağladığı destekle mümkün olmaktaydı. Nitekim onlar bu medreselerde görev yapan ulemaya, imamlara, hatiplere ve vaizlere üstün rütbelere tahsis etmişlerdir. Arap – İslam kültürünün yayılmasında önemli rol oynayan mescitlerden biri Canğaray Pir Mescidi'dir. Bu, Timbuktu'da inşa edilen ilk mescit idi ve Mansa Musa adlı Mali sultanı tarafından 1325'te inşa edilmişti.³³

Sankori Mescidi. Bu mescit Timbuktu'nun Sankori mahallesinde bulunmaktadır ve barındırdığı talebe-i ulumun çokluğundan dolayı şehirdeki, hatta tüm batı Sudan'daki en ünlü mescitlerden biridir. Bu iki mescidin dışında, burada saymamız mümkün olmayan pek çok mescit bulunmaktadır.

B. Medreseler³⁴

Medreselerin Senğa hükümdarlığında yayılışı büyük ölçüde Asâkî döneminde gerçekleşmiştir. Çünkü bu dönemde hükümdarlar Arap – İslam kültürünün bölgeye yayılması için büyük destek vermişlerdir. Öyle ki, Askiyalar bizzat kendileri ilim meclislerinde talebe-i ulum ile münazara yapacak düzeyde ulema idiler. Burada, Timbuktu'daki Sankori Üniversitesi (Camia) gibi, Asâkî dönemindeki en önemli ve en meşhur medreselerden bazılarını işaret edebiliriz. Bu mescidin tarihi Hicri sekizinci yüzyıla, Mansa Musa dönemine kadar uzanmaktadır.

Bir diğer medrese de, Hicri 955 yılında vefat eden, Mahmud Umar Kadı Timbuktu Medresesi'dir. Timbuktu uleması meşhurlarının büyük bir bölümü bu medreseden mezun olmuşlardır. Kelsakh (ilim pınarı manasına) Medresesi. Timbuktu'nun merkezinde bulunan bu medresede de dini ilimler öğretilmekteydi. Bunlardan başka daha pek çok medrese bulunmaktaydı. Medreselerin yanında bir de oldukça yaygın biçimde Ketâtîb bulunmaktaydı ki, buralar sıbyan mektepleri ve okuma yazma mekânları olarak hizmet vermekteydi. Bunlardan başka, Timbuktu'da terzilik ve dokumacılık gibi meslekleri öğreten meslek okulları da bulunmaktaydı.

C. Saraylardaki İlim Meclisleri

Senğa hükümdarları arasında, sarayında ilim meclisleri kuran ilk hükümdar Askiya Muhammed el-Kebir idi. Bu hükümdar ülke dışından âlimleri, kendi ülkesindeki ulemaya yardımcı olmaları için, bu ilim meclislerini ihyaya davet ederdi. Tarihi belgeler bu hükümdarın İmam Muğayli ile olan yazışmalarını kanıtlamaktadır ki, hükümdar sonunda el-Muğayli'yi Gao'ya davet etmiş, gelişinde onu karşılamış, onu Şûrâ'ya (danışma meclisi) yerleştirmiş ve ona emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yolunu açmıştır.

Muhammed el-Kebir tarafından açılan bu çağır daha sonra bölgede hükümran olan Asâkî hanedanı tarafından da sürdürülmüştür. Bunlardan en ün-

lüsü Askiya Davud'dur ki, bu zat ilme ve ulemaya olan sevgisi ile meşhurdur. Sarayda düzenlenen bu ilim meclislerine ek olarak, bazı zenginler de kendi evlerinde özel ilim meclisleri kurmakta, ulemanın büyüklerini, kadıları ve eğitimcileri buralara davet etmekteydiler. Ayrıca, âlimler de kendi evlerinde özel ilim meclisleri kurmaktaydılar. Bu da, bölge ulemasının Arap – İslam kültürünü bölgeye yaymak için kendilerini adadıklarının en büyük delilini teşkil etmektedir.

4. Öğretim Yöntemleri ve Eğitim Malzemeleri³⁵

Batı Sudan'daki öğretim yöntemlerinin tümü, Mağrip (Fas) eğitim yönteminden etkilenmiştir. Öğretimde takip edilen gelenek, öğrencinin başlangıçta kitaba başlaması ve yalnızca okumayı öğrenmesi şeklindeydi. Harfleri temyiz edebilecek ve kendi gayretiyle okuyabilecek düzeye geldiğinde, eğitimci ona yazmayı öğretirdi. Bu, ilk eğitim aşamasıydı. Bu aşamada öğrenci, akıllı ve zekâsı nisbetinde, Kuran'ın tümünü ya da yarısını ezberlerdi. Bu aşamada öğrenciye bazı fıkıh bilgileri de verilmekteydi. Daha sonra yüksek aşamaya geçilirdi. Bu aşamada eğitim (el-Cevami') ya da medreselerde verilirdi. Camia'da öğrenciler, hocanın çevresine yarım ay şeklinde dizilerek otururlar, aralarından biri okur, hoca okunanı açıklardı. Bu okuyucu öğrenciye "müserrid" adı verilirdi. Öğrenci olmayan kişiler de engelsiz olarak dersleri dinleyebilmekteydiler. Medreseler ise, özellikle müderrisler içindi. Bu aşamada öğrenci nahiv, lügat, fıkıh ve diğer Şer'i ilimleri öğrenmekteydi. Daha sonra, öğrencinin meyline göre, diğer ilim alanlarından birinde derece yapılırdı. Bu aşamanın son noktasında nelerin öğretileceği tam olarak belirlenmiş değildi ve dersi veren hocaya göre değişmekteydi. Sonunda hoca, öğrencilerden bazılarını özel ya da genel bir icazetname ile icazetlendirirdi.

Şeyh Ahmed Baba, hocası Muahmmmed Bagyogo'dan icazet alışını anlatan sözlerinde, bu aşamada icazetin nasıl verildiğine dair ipuçları vermektedir. Der ki: "Yirmi yıldan daha fazla bir süre derslerine devam ettim. Muhtasar-ı Halil ve İbn Hacıb kitaplarını okudum. Konu okuma, inceleme ve yazma şeklinde tamamladım. ... O benim hocam ve üstadım. Benim ondan ve kitaplarından yararlandığım kadar, başka hiç kimse yararlanmamıştır. ... Kendisi için mümkün olan [ilim]ların tamamından bana icazet verdi ve verdiği icazeti biz-zat kendisi kaleme aldı."³⁶

Ahmed Baba'nın burada sözünü ettiği icazet, günümüzün mezuniyet diploması mesabesindedir. İcazetname üstadın talebesi hakkında her hangi bir ilim dalında tahsilini tamamladığını ve öğrencinin bu ilme ehil olduğunu ikrar eden bir belgeydi. Muhammed el-Garbî der ki: "Gerçekte icazet için üç farklı derecenin bulunduğunu fark ettim. Bunlar:

a. Dinleme belgesi: Öğrencinin, hocasının sözlerini dinleyip bellediğini göstermekteydi;

b. Arz (Sunum) belgesi: Öğrencinin üstadına nassları ezberlediğini ve bunları şerhleri ile birlikte anladığını ortaya koyduğunu gösteren belge;

c. Tam icazet: Öğrencinin senetleri zikredip bunları ilk kaynaklarına kadar irca ettiğini, rivayetler arasındaki farklılıkları ortaya koyarak bunları ilim dallarından biri ile ilişkilendirdiğini gösteren belge. Ne var ki, bu tür icazet nadiren verilmekteydi ve bu icazetin verilebilmesi için üstadın, öğrencinin gözlem (ta'lik), münakaşa ve ictihad derecesine yükseldiği konusunda tatmin olmuş olması gerekirdi.³⁷

5. Kitaplar, Kütüphaneler ve Bunların Asâkî Döneminde Arap –İslam Kültürünün Yayılmasına Etkileri

Sengâ hükümdarlığında ilmi hareketin gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri de kitapların ve özel ya da kamusal kütüphanelerin bolluğudur. Sengâ halkı kitap edinmek ve istinsah için büyük gayret göstermişlerdir. Bu konuda ulema, hükümdar ve tüccarlar arasında bir ayırım yapmak mümkün değildir³⁸, çünkü tüccarlar dünyanın dört bir yanından bu bölgeye kitap getirmekteydiler. Hasan ibn el-Vezzan der ki: “Bu topraklarda kitap ticareti yapmak büyük kâr getiriyordu. Kitap ticareti sonucunda elde edilen kâr, tüm diğer malların ticaretinden elde edilenden daha fazlaydı.”³⁹ Bu kitapların büyük çoğunluğu batı Sudan’a Berberî ülkelerden getirilmekteydi. Sengâ hükümdarları da, Arapça İslami ilimlerin tahsili kadar, kitap edinme ve kütüphane kurmayı da teşvik etmekteydiler. Özellikle Askiya Davud Asâkî hükümdarları arasında halk kütüphaneleri kuran ilk hükümdar olarak ayrı bir mevki kazanmıştır. Askiya Davud’un çok büyük ve muhteşem bir kütüphanesi vardı. El yazması nüshalardan ve batı Sudan’a ulaşan kitaplardan satın almayı adet edinmişti. Kâtiplerden ve kopyacılarından büyük bir topluluk oluşturmuştu. Bunların işi el yazmalarını ve kitapları çoğaltıp muallimlere, büyük âlimlere, halk kütüphanelerine ve öğrencilere dağıtmaktı. Kitapların dağıtımı ile bizzat ilgilenmekteydi.⁴⁰ Askiya Davud’un kitap ve kütüphane düşkünlüğü konusunda Mahmud Ka’t şöyle demektedir: “Askiya Davud heybetli, düzgün konuşan ve önderlik vasıflarını haiz olan bir liderdi. Güzel ahlaklı ve cömertti. Sahip olduğu mallar için bir hazine edinen ilk hükümdar o idi; hatta bir kitap hazinesi edinmişti. Kitap istinsah eden nüshacıları vardı. Çoğu zaman ulemaya kitap hediye ederdi.”⁴¹

Asâkî’den kitaba ve kütüphaneye önem veren bir diğer hükümdar da, Askiya Muhammed Ban idi. Özel bir kütüphanesi vardı. Sahip olduğu nüshacılar ekibinin başında ise Hicri 955 yılında vefat eden âlim Ahmet bin el-Felâfî bulunmaktaydı.⁴² Batı Sudan’daki en önemli kütüphaneler Ahmet Baba et-Timbuktî’nin akrabalarına –ki, bunlara Âl-i Âkyât denirdi- ait olanlardı. Nitekim et-Timbuktî şöyle demektedir. “Aşiretimde en az kitabı olan kişi benim. Benim ise bin altı yüz kitabım bulunuyor.”⁴³

İkinci Bölüm: Sömürge Döneminden Günümüze Mali'de İslami Eğitim

Sömürgeciler bu bölgeye geldiklerinde İslam'ı buradan silip atmak istediler ve bu nedenle laik batı tipi bir yöntemi devlete ve ilgili kurumlara yaymaya giriştiler. Bu yöntem öğrencilere model olarak batılı kahramanları sunuyor ve onları İslam ahlakından uzaklaştırmayı amaç ediniyordu. Bu yöntemle ilmi ahlakıyatı göz ardı eden bilimler öğretiliyor, ama bilimin kaprislerini engelleyecek herhangi bir önlem alınmıyordu. Bu yöntemin hiç olumlu bir yönünün bulunmadığını söylemek istemiyorum. Aksine, bu yöntemin, toplum için yarattığı ciddi ahlaki tehlikeler yanında, olumlu yönleri de bulunmaktaydı.

A. Laik Batılı Yöntemin Olumlu Yönleri

1. Bu yöntem öğrenciyi tıp, fizik, kimya, matematik, geometri ve bunun gibi modern bilimlerle donatıyordu ve bu bilimler insanların kesinlikle ihtiyaç duyduğu zorunlu bilimlerdi.

2. Mezun olan öğrencileri önemli hükümet görevlerini yerine getirmeye ehil kişiler haline getirmekteydi.

3. Bu okullarda okuyan öğrenciler geniş bir ufka sahip olmaktaydılar. Çünkü eğitimlerini dünyanın herhangi bir yerinde devam ettirme ve nerede olursa olsun saygın bir meslekte çalışma imkânına kavuşuyorlardı.

B. Olumsuz Yönleri

1. Öğrenciye dini ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği için, öğrencinin kendi gayretiyle elde ettiği bilgiler dışında, rabbiyle öğrenci arasındaki ilişkide kopukluk meydana geliyordu.

2. Bu yöntemde bilim ile bilimsel ahlak arasındaki ilişki ortadan kalkmaktaydı.

3. Bu yöntem öğrencinin sadece batılı bir zihin ile düşünmesine imkân tanıyor ve öğrenci güzelliğin sadece Batı'da bulunduğu zehabına kapılıyordu. Çünkü okuduğu okul ona bunu öğretiyordu. Okuduğum bir gazete röportajında, Batı'ya bakarak gözleri kamaşan bir Malili şöyle diyordu: **Fransa bizim için bir aynadır. Oraya bakarak biz kendimizi görebiliriz.** Bu batılı düzen, İslami eğitim düzenini kökünden söküp atmak için var gücüyle ve farklı araçları kullanarak çalıştı. 1985 yılına dek Mali'de Arapça İslami eğitim veren medreseler Milli Eğitim Bakanlığı'na değil, İçişleri Bakanlığı'na bağlı idiler. Bu da onların Arapça eğitim veren öğretmenlere hiçbir değer vermediklerini ve onları kültürlü birer vatandaş olarak görmediklerini göstermekteydi. Sonuç Arapça İslami eğitim veren medreselerin sadece hükümet nezdinde değil, tüm toplum katında marjinalleşmesiydi. Artık medreselerin rolü doğum, nikâh ve

ölüm törenleri ile sınırlandırılmıştı. Ne var ki, tüm bunlara rağmen Mali'de Arapça İslami eğitim veren medreseler belirgin bir şekilde yayılmaya devam etti.

Bana göre Mali'deki Arapça İslami eğitim veren medreselerin asıl sorunu öncelikle bu medreseleri yönetenlerin kendileridir. Diğer bir sorun kaynağı ise laik hükümettir. Laik hükümet bu medreselerin durumunun düzeltilmesi için küçük bile olsa bir gayret göstermemektedir. Medreselerin çok sayıda sorunları vardır. Bunlardan en önemlileri yöntemlerle ilgili sorunlar ve finansman sorunudur. Medreselerde uygulanan yöntemler sıkıntılı ve birbirinden farklıdır. Çünkü her medrese kendisine maddi yardımda bulunan Arap ülkesine yakın durmaktadır. Sponsorlar vatandaşı oldukları Arap ülkesinin yöntemlerine tam olarak uyulmasını istemektedirler. Bu nedenle hükümet Arapça eğitim veren medreselerin verdikleri diplomaları tanımamaktadır. Çünkü her medrese kendine göre bir diploma düzenlemekte ve devletin uyguladığı programı göz önünde bulundurmamaktadır. Hatta diplomalar satılır ve alınır hale gelmiştir. Hükümet büyük medreselerden bazıları ile ülkedeki Arapça İslami eğitimin tek bir program altında birleştirilmesi konusunda bir takım girişimlerde bulundu. Sonuçta ilköğretimden lise düzeyine dek her seviye için ayrı kararlar alındı. Bazı medreselerin bu yeni programa uyduğu görüldü ama diğerleri yeni program gereği öğretmenlere verilmesi gereken ücretleri ödeyecek ödenekleri bulunmadığı, ya da bu programın medreseleri asli hedefi olan İslami eğitimden uzaklaştıracağı gibi nedenlerle karşı çıktılar. Eğer hükümet yeni programın uygulanması konusunda samimi olsaydı, medreselere, Gana hükümetinin yaptığı gibi, modern bilimlerde uzman olan hocalar aracılığıyla yardımcı olurdu.

1992 yılında başkent Bamako'daki medrese öğrencileri durumlarının düzeltilmesi için devletin kendilerine yardımcı olmasını ve kendilerinin de laik okullardaki kardeşleri gibi tanınmalarını talep eden gösteriler düzenlediler. Ayrıca, öğretmenler için meslek yüksek okulu adıyla bilinen edebiyat fakültelerinde Arapça bölümlerin açılmasını istediler. Bu gösteriler olumlu sonuçlar verdi. Bu sonuçların en önemlisi edebiyat fakültelerinde 1993 – 1994 eğitim yılından itibaren Arap dili ve İslam kültürü bölümlerinin açılması oldu. Bu bölüm şu anda Mali'deki eğitimsel rolünü oynamayı sürdürmektedir.

Üçüncü Bölüm: Mali'de İslami Eğitimin Geleceği İçin Öneriler.

Mali'deki İslami eğitimin geçmişi ve bu günün ile ilgili olarak yaptığımız bu hızlı gezintinin ardından, şimdide Mali Cumhuriyeti'ndeki İslami eğitimin geleceği ile ilgili arzularımızı dile getirelim. Arapça İslami eğitim ile ilgili olarak yöntemsel ve finansal bir takım sorunların bulunduğunu daha önce söylemiştik. Arapça İslami eğitim veren medreselerimizin geleceği ile ilgili olarak

arzu ettiğimiz gelecek ise eğitim ve öğretim görevinin tam olarak yerine getirilebileceği sürekli ve istikrarlı bir gelecektir. Mezunların, laik okullarla onurlu bir yarış içerisinde, hükümet kademelerinde görev alabilecek şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Böylece medrese mezunları da, vatandaşlarının acil ve ertelenebilir sorunlarına çözüm getirebilecek şekilde, ülkenin yeniden inşasına iştirak edeceklerdir. Bunun gerçekleşmesi ise bir takım koşulların yerine getirilmesine bağlıdır:

1. Hükümetin Arapça İslami eğitim veren medreselerin sorumluları ile birlikte oluşturduğu bütünleşik programa göre faaliyet gösterilmesi,

2. Fizik, kimya, biyoloji, matematik, geometri gibi tüm bilimlerin Fransızca öğretilmesi,

3. Söz konusu dersleri verecek olan öğretmenlerin hükümet tarafından atanması ve maaşlarının ödenmesi,

4. Arapça İslami eğitim veren medreseler içerisinde İslam ahlakına uygun davranılması ve İslami bir kıyafet giyilmesi,

5. Denetimlerin hükümet müfettişleri ile medrese sorumluları tarafından ortaklaşa yürütülmesi,

6. Arap ülkelerinden herhangi birine yakın durulmaması ve tarafgirlik güdülmemesi. Arapça verilen derslerle ilgili konularda toplumun ve devletin ihtiyaçlarına uygun bir programın benimsenmesi,

7. Arapça İslami eğitim veren medreselere ilmi ve ahlaki bakımdan ehil ilmi kadroların seçilmesi,

8. Arapça İslami eğitim veren medreselerde araştırma ve incelmeler için kütüphanelerin donatılması ve tüm öğrencilerin hizmetine sunulması,

9. Mezhep taassubundan ve aşırılıkların vurgulanmasından uzak durulması,

10. Dinin gereklilikleri konusunda gevşek davranılmaması.

Bu şartlar yerine getirildiğinde, Arapça İslami eğitim veren medreselerin öğrencilerinin de, laik eğitim veren okulların öğrencilerinin düzeyine erişeceğinden kuşku yoktur. Bunun örnekleri daha önce görülmüştür. Ne var ki, asıl sorun bu medreselerin gözetimi konusunda, söz konusu koşulların aşırı laik anlayışla nasıl uzlaştırılacağı noktasındadır. Bu medreselerin önündeki asıl engel aşırı laik anlayıştır. Bu anlayış Arapça İslami eğitim veren kesimi uzaktan kategorize etmekte ve onlarla bir araya gelip onları dinlemeden önce, bu kesim üzerine aşırılıkçı damgasını basmaktadır. Tüm bunlara rağmen, biz halen durumun değişebileceği konusunda umutluyuz ve bunu destekliyoruz. Çünkü Arapça İslami medreselerin dayanağı olan zemin değişmiştir. Bizler bugün ye-

ni bir durumla karşı karşıyayız. İçinde bulunduğumuz gerçekliğe uygun bir öğretim stratejisi geliştirmemiz ve Arapça İslami medreselerin asıl hedefinden sapmaksızın, kültürel kervana katılmamız kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sonuç

Mali'nin tarihi, sosyal yapısı ve coğrafyası ile ilgili bir takım bilgiler verdikten sonra, oturumun konusu olan İslam Ülkelerinde Köktencilik ve Eğitim ile ilgili görüşlerimizi belirttik ve ardından konumuza geri döndük. Asıl konumuzu üç bölüm altında inceledik. Birinci bölümde sömürge öncesi dönemde Mali'de eğitim ve öğretimi inceledik ve Asâkî üzerine odaklandık. İkinci bölümde Mali'de sömürge döneminden günümüze eğitimin durumundan söz ettik. Üçüncü bölümde ise, Arapça İslami eğitimin geleceği ile ilgili görüşlerimizi belirttik. Bunların ardından aşağıdaki sonuçlara ulaştığımız olduk:

1. Mali'de İslami eğitimin kökenleri tarihi bakımdan oldukça derinlerdedir. Çünkü sömürge öncesi dönemde Mali'de eğitim ve yargı İslam Şeriatına dayanmaktaydı.

2. Sömürge yönetimi Mali'de Arapça İslami yönetime karşı savaş açmış ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ne var ki İslami eğitim ülke kültürüne derinlemesine nüfuz etmiş bulunduğundan, tümüyle sökülüp atılması o kadar kolay bir iş değildir.

3. Mali'deki Arapça İslami eğitim veren medreselerin saygınlığı önünde ki en büyük engel aşırı laik anlayıştır.

4. Arapça İslami eğitim veren medreselerin sorunlarını iki temel başlık altında toplamak mümkündür: Program sorunu ve finansman sorunu. Bu konuda asıl sorumluk medrese yetkililerinin kendilerine ve hükümete düşmektedir.

5. Hükümetin Arapça eğitim veren medrese yetkilileri ile birlikte yeni bir strateji belirlemesi halinde, Arapça eğitim veren medreseler devlet için ehil ilmi kadrolar yetiştirme noktasında, laik okullarla onurlu bir rekabete girecektir.

Allah'tan ülkemizin ve vatandaşlarımızın iyiliği konusunda bizleri başarıya ulaştırmasını diliyoruz.

Dipnotlar

¹ Bkz.: **El-Hadaratü'l-İslami fi'l-Mali (Mali'de İslam Medeniyeti)**, ISESCO yayınları, s. 39, 41, 46, 50, 51, 58.

² Bkz.: Mali Planlama Bakanlığı web sitesi www.dnsi.gov.ml

³ 1993 . Banque Mondiale 1992 , Estimation 1990 dernier recensement Octobre 1987 ve Direction Nationale de la planification 1987 199. bu noktada CIA'dan aldığımız bilgiler 2006 sayımlarına göre ülkenin %90'ı Müslümanlardan oluşmakta ve Hristiyan nüfusun oranı %1'i geçmemektedir. Küffar'ın oranı ise %9 civarındadır. Bkz. : www.wikipedia.org. Doğrusu ise, Müslüman nüfusun %94, Hristiyanların % 1, Küffar'ın %4 olmasıdır. Allah en iyi bilendir.

⁴ Âyetteki “Orta ümmet” ifadesi ile, adil, seçkin, her yönüyle dengeli, haktan asla ayrılmayan, önder, bütün toplumlarca hakem kabul edilecek bir ümmet kastedilmektedir. Bkz.: <http://www.diyaret.gov.tr/KURAN/dipnot.asp?sure=2&dipnot=29>.

⁵ Taberi, **Tefsir Ây Kur'an**, 2/6, Darü'lFikr, Beyrut, hicri 1405.

⁶ Bkz.: İbnü'l-Kayyim, **İlamü'l-Müvakkıfın**, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Basımevi yok, 1997.

⁷ Sahihi Buhari, 1/23, hadis no 39, Kitabu'l-İman.

⁸ Sahih-i Buhari, 3/1104, Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer.

⁹ Sahihi Müslim, 4/2004, Kitabu'l-Birri ve's-Silati ve'l-Âdâb, Babu Fadli'r-Rıfk.

¹⁰ Sahih-i İbn Hibban, 2/216, no 470, Babü Husnü'l-Hulk.

¹¹ El-Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübra, 3/18, 19, tahkik: Muhammed Abdülkadir Atâ, Mek-tebetü Dari'l-Bâz, Mekke-i Mükerrreme, basım yeri yok, 1994.

¹² Ali Imran, 159.

¹³ Kalem, 4.

¹⁴ El-Beyhaki, Es-Sünen El-Kübra, 10/191, Babü Beyani Mekarimi Ahlak...

¹⁵ Bkz.: Dr. Abdullah Er-Ruşdan, **İlmü'l-İctima' et-Terbevi** (Eğitimsel Toplum Bilim), ss. 97 -98.

¹⁶ Hucurat, 13.

¹⁷ Bkz.: Doktor Abdullah er-Ruşdan, İlmü'l-İctima' et-Terbevi, (Eğitimsel Toplumbilim), ss. 271-2.

¹⁸ A.g.e. ve yer.

¹⁹ _____

²⁰ Es-Sa'dî, Tarih-us-Sudan, s. 21.

²¹ Adem el-Elûrî, El-Emin İvadullah vasıtasıyla, s. 212.

²² Es-Sadi, ss. 11-2.

²³ A.g.e., s. 16.

²⁴ Muahmmmed Alfa Calu, s. 118.

²⁵ A.g.e., s. 118.

- ²⁶ Daha fazla bilgi için bkz.: Es-Sa'di, **Tarihu's-Sudan**, ss.27-48.
- ²⁷ Muhammed Alfa Calu, **El-Hayatül-İlmiyyeti fi Devleti Senğa Hilalel-Fetrah (Fetret Döneminde Senğa Devleti'nde İlmi Hayat)**,
²⁸ A.g.e., s. 50.
- ²⁹ El-Hasan el-Vezzan, **Vasfu İfrika (Afrika'nın Niteliği)**, 2/167.
- ³⁰ Muhammed el-Ğarbi, **Bidayetü'l-Hukmü'l-Mağribi fi's-Sudan el-Ğarbi (Batı Sudan'da Mağrip (Batı Afrika –Fas Devleti- Yönetiminin Başlangıcı)**, s. 514.
- ³¹ Muhammed Alfa Calu, a.g.e., ss.119-20.
- ³² Muhammed el-Ğarbî, ss. 539-40.
- ³³ A.g.e., s. 152.
- ³⁴ A.g.e., ss. 168 -75.
- ³⁵ Muhammed el-Ğarbi, ss. 549-54.
- ³⁶ Ahmed Baba, **Neylü'l-İbtihac, (Mutluluğa Ermek)**, s. 602; es-Sa'di, **Taihu's-Sudan**, s. 46.
- ³⁷ Muhammed el-Ğarbi, s. 554.
- ³⁸ A.g.e., 556.
- ³⁹ Hasan el-Vezzan, **Vasfu İfrika**, 2/167.
- ⁴⁰ Muhammed Alfa Calu, ss. 72-5.
- ⁴¹ MAhmud Ka't, Sahibul-Fettaş, s. 94.
- ⁴² Muhammed Alfa Calu, s. 75.
- ⁴³ A.g.e., s. 76.